Conferinţele Academiei Române
Cristian Moroianu
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti

Latinitatea „ascunsă" a limbii române

I. Am folosit termenul "latinitate" cu cel mai denotativ, obiectiv şi noncombativ sens cu putinţă, fără termen de comparaţie şi fără provocatoare intenţii. "Caracterul latin" al limbii române nu mai necesită nici o argumentare particulară, fiind un fapt dincolo de orice îndoială. El este evident la toate nivelurile limbii: fonetic (prin regularitatea transformărilor fonetice de la etimon la corespondentul său moştenit şi prin forma conservatoare a acestuia din urmă), morfematic (prin continuitatea unor structuri lexico-gramaticale, inclusiv a unor elemente şi procese derivative), lexical şi semantic (prin componenţa fondului principal al vocabularului) etc. Această latinitate ereditară a limbii noastre – evidentă cel puţin prin comparaţie - a rezistat şi s-a întărit progresiv, devenind o matrice asimilatoare pentru influenţele lingvistice exercitate pe calea contactului oral şi popular cu vorbitorii nonlatini.

Reluarea legăturilor culturale directe cu Occidentul latino-romanic devine manifestă relativ târziu (începând cu sec. al XVIII–lea, în Transilvania), preponderent la nivelul împrumuturilor lexicale. Această "latinitate culturală evidentă şi emfatică" - iniţial o problemă de decizie asumată a intelectualităţii ardelene - a contribuit în mod esenţial la "socializarea culturii"[1] devenind, în epoca modernă, o trăsătură de modernitate şi de normalitate lingvistică de tip european.

În ceea ce priveşte latinitatea „ascunsă" a limbii române – titlu care trezeşte, poate, o anumită mirare – ea nu este decât o abordare din altă perspectivă a unui fapt evident, specială prin alegerea corpusului lexical, cu ajutorul căruia facem o serie de nuanţe, comentarii şi sugestii. De asemenea, ceea ce punem acum în evidenţă nu reprezintă elemente caracteristice limbii române, regăsindu-se, într-o măsură mai mare sau mai mică, şi în celelalte limbi romanice. Prin comparaţie – uneori - cu situaţii similare din limbile-surori, demonstraţia noastră se bazează pe exemple din seria dubletelor şi tripletelor etimologice care au ca punct de plecare un etimon lexical (greco-) latin, moştenit şi/sau împrumutat. În egală măsură, ne interesează evoluţia internă nonderivativă a cuvintelor moştenite, modalităţile de adaptare a împrumuturilor, precum şi aspectul particular al calculului lingvistic, procedeu mixt de îmbogăţire lexico-semantică şi gramaticală a unei limbi.

Am organizat demonstraţia care urmează în funcţie de două criterii principale: pe de o parte, după accepţiile date adjectivului "ascunsă", cuvânt polisemantic şi ambiguu, iar, pe de altă

[1] Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.2. Contribuţii socioculturale,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 56-63.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

parte, după tipul de latinitate: ereditară/moştenită (directă), respectiv împrumutată sau/şi culturală (indirectă).

II. Prima accepţie acordată caracterului "ascuns" al latinităţii limbii române este aceea de "latentă, puţin manifestă; cunoscută, dar puţin evidenţiată" (poate din cauza caracterului ei firesc). Această normalitate a românei va fi prezentată în continuare, situaţia fiind valabilă mai ales pentru cuvintele moştenite[2].

1. În primul rând, se poate remarca productivitatea lexicală a etimoanelor moştenite (din aceeaşi formă flexionară sau din forme flexionare diferite ale aceluiaşi etimon substantival, adjectival sau verbal, în contexte şi din motive particulare): pron. lat. **illus, -a, -um* (clas. *ille, -a, -ud*) a fost moştenit[3], în funcţie de poziţia accentuat sau neaccentuat în frază, ca pron. pers. (***el, ea***), articol hotărât enclitic (***–l, -a***), articol posesiv (***al, a***) şi pronume demonstrativ (***ăl, a***); lat. *spatha*, pl. *spathae* s-a moştenit ca ***spată***, s.f. (pl. *spate, spete*) şi ***spate***, s.n.; lat. *torta*, *turta* (*panis*) s-a moştenit ca ***toartă***[4] şi ***turtă***; lat. *unus, una* s-a moştenit în dublă ipostază: numeral cardinal: ***unu, una*** (*un, o*) şi articol nehotărât: ***un, o***; lat. *volet* are în română trei urmaşi: ***oare*** (adv. interog.), ***vrea*** (pers. a III-a, sg., indicativ prezent, a vb. *a vrea* < lat. *volere*) şi ***va*** (vb. auxiliar) etc.; lat. sg. *factum* şi pl. *facta* (ultimul devenit feminin singular din neutru) s-au moştenit ca ***fapt,*** pl. ***fapte***, ***fapturi***, s.n. şi ***faptă, fapte***, s.f.[5]; într-o situaţie similară se află ***nod, noduri***, s.n. (< lat. *nodum*) şi ***noadă, noade***, s.f. (< lat. **noda*, pl. lui *nodum*)[6]; din aceleaşi variaţii de număr ale etimonului latin, deja lexicalizate în epoca târzie, au intrat în română ***verde***, adj. (< lat. pop. *virdis*, clas. *viridis*) şi ***varză,*** s.f. (< lat. pop. *virdia* "verdeţuri", clas. *viridia*, pl. lui *virdis*) etc.[7] Ca exemple de dublete moştenite din genuri diferite ale unor adjective latineşti[8] amintim ***lemnar***$_1$, s.n. „daltă; butuc; lemnărie" (< lat. *lignarium*, neutru sg. substantivizat din adj. *lignarius, -a, -um*) şi ***lemnar***$_2$, s.m. (< lat. *lignarius, -um*, masc. sg. substantivizat din adj.)[9]; ***miază, -e,*** s.f. (Înv. şi pop.) (< lat. *media*, fem. sg. din adj. *medius, -a, -um*) şi ***miez, -zi/-ji, -uri***, subst. (< lat. *medius, -ium*, neutru sg. substantivizat din adj.); ***tort, torturi,*** s.n. „fir tors; torsătură"(< lat. /*filum*/ *tortum*) şi ***toartă, toarte,*** s.f. (< lat. *torta*, fem. sg. substantivizat din adj. *tortus, -a, -um*)[10] etc.

---

[2] Fenomenul este semnalat, desigur, de dicţionarele etimologice, în special de CDDE, care grupează dubletele rezultate într-un singur articol. Pentru etimologiile cuvintelor româneşti am folosit DA/DLR şi CDER, s.v., celelalte dicţionare consultate fiind trecute în note.

[3] De asemenea, forma latină de fem. pl. *illae* are ca descendenţi moşteniţi pron. pers. fem. pl. N/Ac. *ele* şi art. hot. de fem. pl. *–le* etc., iar cea de masc. pl. *illi* este continuată de pron. pers. *ei* şi de art. hot. *–i*.

[4] În CDER, s.v., *toartă* "mâner" provine de la *tort* "fire toarse" (< lat. *tortus*).

[5] CDER îl consideră singular reconstituit analogic de la pl. *fapte* al lui *fapt*. Tot aici se încadrează şi adj. vechi şi etimologic *fapt, -ă* "făcut" (< lat. *factum*), vezi DA, s.v.

[6] Pentru alte soluţii de etimologie, vezi CDER, s.v.

[7] În CDER, s.v., şi: *lume*, s.f. (< lat. *lumen*) / *lumină*, s.f (< lat. *lumina*, pl. n. al lui *lumen*). Soluţiei etimologice propuse pentru *lumină* i s-a opus Th. Hristea, în articolul *Substantive postverbale*, publicat în SCL, nr. 3, XI, 1960, p. 505 – 506.

[8] Acestea deveniseră încă din latină cuvinte diferite, de regulă substantivizate prin elipsă, dublete interne latineşti.

[9] Vezi şi CDDE, s.v. CDER consideră cei doi termeni ca derivate de la *lemn*.

[10] Vezi, mai sus, şi: *toartă*, s.f., *turtă*, s.f. Cf. dubletul *muls*, s.n. (part. vb. *mulge*, dar e posibilă şi moştenirea din lat. *mulsus*) şi *mursă*, s.f. (var. *mulsă*) „apă îndulcită cu miere" (< lat. *mulsa*, substantivat din adj. *mulsus, -a, -um*). Ca exemple moştenite din forme cazuale diferite ale aceluiaşi etimon, vezi dubletul ***an, ani***, s.m. (< lat.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

2. Pe de altă parte, termenii moşteniţi sunt foarte productivi la nivelul evoluţiei interne. În afara extraordinarei lor capacităţi derivative, ei determină crearea de noi cuvinte prin specializarea semantică a diverselor variaţii formale de tip analogic: ***a cure***, vb. (< lat. *currere*) şi ***a curge***, vb. (din *cure*, prin analogie cu *a merge*), ***a cere***, vb. (< lat. *quaerere*) şi ***a cerşi***, vb. (refăcut din participiile moştenite *cerşit, cerşut*), ***şa***, pl. ***şele, şale, şeli, şei***, s.f. (< lat. *sella*) şi ***şale***, pl. tant. (din pl. *şale* al lui *şa*) etc. Prin derivare regresivă morfologică[11] (în unele cazuri prin substituţie de desinenţă), se creează, de asemenea, dublete etimologice: ***cap, capete,*** s.n. (< lat. *caput,* pl. *capita*) şi ***capăt, capete***, s.n. (refăcut din pl. *capete* < lat. *capita*); ***lat, -ă***, adj., s.n. (< lat. *latus, -a, -um*) şi ***latură/-e, laturi,*** s.f. (sg. analogic din pl. *laturi* al lui *lat*, s.n.)[12]; ***oală, oale***, s.f. (< lat. *olla, -am*)[13] şi ***ol, oluri***[14], s.n. (refăcut din pl. *oale* < lat. *ollae*); ***soartă/-e, sorţi***, s.f. (< lat. *sors, sortem*) şi ***sorţ, sorţi***, s.m. (sg. refăcut din pl. *sorţi* al lui *soartă*); ***şiră, şire,*** s.f.(< lat. **sira, -am*) şi ***şir, şiruri***, s.n.(sg. refăcut din *şire*, pl. lui *şiră*) etc.

O interesantă formă de singular, refăcută din cea de plural prin substituţie de desinenţă şi prin analogie este aceea a substantivului ***falcă*** "maxilar, mandibulă" (sg. refăcut din *fălci*, pl. lui *falce* < lat. *falx, -cem* "seceră")[15] care formează, alături de ***falce, fălci,*** s.f. "veche unitate de măsură agricolă"(< lat. *falx, -cem*), un dublet etimologic. La fel, substantivul feminin regional ***fuscă*** (pl. *fuşte*) "lujerul cepei cu sămânţă" s-a reconstituit din ***fuşte*** "bâtă, toiag; prăjină; lance", moştenit din lat. *fustis, -em*[16] şi considerat ca formă de plural (după modelul analogic *găluşcă/găluşte, muscă/muşte* etc.). O problemă controversată ridică substantivul ***leu*** (cu variantele vechi *leun, lăune*). Moştenit sau refăcut pe teren românesc (din *leun, lăune* < lat. *leonem*), cuvântul formează dublet cu toponimul ***Lăunele***[17] (cf. *Lăunele de Jos, Lăunele de Sus, Dealul Lăunelui,* din jud. Argeş şi Olt)[18].

3. Mijloacele exclusiv morfologice de diferenţiere lexicală internă[19] sunt, de asemenea, o caracteristică importantă a cuvintelor moştenite. Acestea îşi manifestă poziţia forte în vocabularul limbii române prin capacitatea de a crea omonime etimologice parţiale sau paronime etimologice prin specializarea semantică a unor variaţii flexionare (variaţii ale mărcilor de plural, în cadrul aceluiaşi

---

annus, -um) şi ***an***, adv. (Pop.) "anul trecut, acum un an" (< lat. *anno*, ablativ singular), ***luni***, s.f. (< lat. *lunis* /*dies*/) şi ***lună, luni***, s.f. (< lat. *luna*).

[11] Ceea ce se suprimă din cuvântul de bază nu este un element derivativ, ci o particulă desinenţială, din care cauză socotim exemplele respective ca formând un tip aparte de dublete etimologice. Categoric, ele au circulat la origine în regim de variante, datorită echivalenţei semantice, până când s-au diferenţiat ca sens, specializare susţinută şi de argumente morfologice (încadrarea în genuri diferite etc.).

[12] Vezi CDER, s.v. După CDDE, s.v., pl. *laturi* este moştenit din lat. **latora*, clas. *latera*; în CADE, s.v., sg. *lature* este moştenit din lat. vulg. **latora*, clas. *latera*.

[13] De fapt, forma de singular *oală* (< **oauă*) este refăcută după pl. *oale* (< lat. *ollae*).

[14] Vezi CADE, s.v.: (Mold., Trans., Ban.) "oală de pământ; (Trans., Oaş) ulcior, oală de lut; (Înv.) canal, ţeavă de scurgere făcută din olane". În celelalte dicţionare, este trecut în acelaşi articol cu *oală*.

[15] Vezi DEX_2, s.v. În DA, s.v., din lat. **falca* < lat. *falx, -em*. În CDDE, s.v., se admit ambele ipoteze.

[16] După Vasile Frăţilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*. Colecţia Etymologica, 5, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000, p. 48, ***fuşte*** "bâtă, toiag; prăjină; lance" este o formă refăcută din pl. ***fuşti*** (< lat. *fustis, -em*).

[17] Capacitatea cuvintelor moştenite de a se transforma din apelative în antroponime, toponime etc. reprezintă, de altfel, un alt argument în favoarea rezistenţei şi a capacităţii de proliferare a acestora.

[18] Marius Sala, *Originea rom.* ***leu***, în LR, XL, nr. 1-2, 1991, p. 79-84.

[19] Vezi o minuţioasă analiză teoretică asupra fenomenului în discuţie la Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română,* în SCL, IX, nr. 3, 1958, p. 315-334. Autoarea analizează acest aspect din perspectiva desfacerii polisemiei unui cuvânt în omonime parţiale (p. 316).

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

gen sau care determină trecerea la genuri diferite, variaţii de caz, restricţii de articulare sau de număr etc.). Sublinierea calităţii de unităţi lexicale diferite – creaţii interne nonderivative – a acestor forme flexionare devenite cuvinte este, după părerea noastră, un element necesar din punct de vedere lexicologic şi, de asemenea, un argument corect pentru punerea în evidenţă a latinităţii limbii române:

3.1. - forme de plural deosebite în cadrul aceluiaşi gen (prin desinenţe sau prin alternanţe vocalice în interiorul radicalului): ***coadă*$_1$*, cozi*** (< lat. *coda, -am*) şi ***coadă*$_2$*, cozi*** şi ***coade*** „cosiţă, trenă la veşminte”; ***spată*$_1$*, spate*** „piesă la războiul de ţesut; sabie” (< lat. *spatha, -am*) şi ***spată*$_2$*, spete*** „osul”; ***vargă*$_1$*, vergi*** „nuia, vergea” (< lat. *virga, -am*) şi ***vargă*$_2$*, vărgi*** „dungă, vârstă” etc. (în interiorul genului feminin); ***corn*$_1$*, coarne*** “os frontal la rumegătoare; simbol al încălcării credinţei conjugale; parte a plugului; dinte al furcii etc.” (< lat. *cornu*) şi ***corn*$_2$*, cornuri*** „obiect produs din corn$_1$ sau în formă de corn$_1$; produs de panificaţie; (Reg.) colţ, ungher, margine; (Înv.) aripă de oaste, de tabără etc.”; ***cot*$_1$*, coate*** (< lat. *cubitus, -um*) şi ***cot*$_2$*, coturi*** „cotitură”; ***fapt*$_1$*, fapte*** „acţiune”(< lat. *factum*) şi ***fapt*$_2$*, fapturi*** „farmec, vrajă”; ***mijloc*$_1$*, mijloace*** „procedeu, unealtă; avere; corp central”(< lat. *medius locus*) şi ***mijloc*$_2$*, mijlocuri*** „talie” etc. (în interiorul genului neutru) etc.;

3.2. - substantive specializate pe genuri diferite: ***argint*$_1$*, arginturi,*** s.n. „metal”(< lat. *argentum*) şi ***argint*$_2$*, arginţi,*** s.m. „bani”; ***brâncă, brânci,*** s.f. (< lat. *branca, -am*) şi ***brânci, brânci,*** s.m. „împinsătură”[20]; ***corn*$_1$*, coarne,*** s.n.(< lat. *cornu*) şi ***corn*$_2$*, corni,*** s.m. „instrument de suflat; (la pl.) căprioriii casei”; ***cot*$_1$*, coate,*** s.n. (< lat. *cubitus, -um*) şi ***cot*$_2$*, coţi,*** s.m. “măsură de lungime”; ***creier*$_1$*, creieri,*** s.m. “organ anatomic”(< lat. *cerebellum*) şi ***creier*$_2$*, creiere,*** s.n. „persoană, element conducător”; ***fapt*$_1$*, fapte***, s.n. “acţiune” (< lat. *factum*) şi ***fapt*$_2$*, fapţi,*** s.m. “insectă; plantă”; ***gheb, gheburi,*** s.n. „cocoaşă”(< prob. lat. **glibbus, -um, glibba*) şi ***ghebe,*** s.f. pl. „ciuperci”; ***judeţ*$_1$*, judeţe,*** s.n. „unitate administrativ-teritorială; judecată” (< lat. *iudicium,* pl. *-ia*) şi ***judeţ*$_2$*, judeţi,*** s.m. „primar; judecător”; ***mădular*$_1$*, mădulare***, s.n. “organ anatomic” (< lat. *medullaris, -em*) şi ***mădular*$_2$*, mădulari,*** s.m. “membru al unui grup”; ***ochi*$_1$*, ochi,*** s.m. “organ anatomic” (< lat. *oculus,* pl. *-i)* şi ***ochi*$_2$*, ochiuri,*** s.n. „de baltă, de geam, ouă ochiuri”; ***muc*$_1$*, muci,*** s.m. (< lat. *mucus*)[21] şi ***muc*$_2$*, mucuri,*** s.n. „de lumânare, de ţigară”; ***plumb*$_1$*, plumburi,*** s.n. „metal; disc de ~, bici de ~; pecete, condei” (< lat. *plumbum*) şi ***plumb*$_2$*, plumbi***, s.m. „muniţie, glonţ, greutate”; ***sân*$_1$*, sâni***, s.m. „mamelă” (< lat. *sinus, -um*) şi ***sân*$_2$*, sânuri***, s.n. „piept al omului, al cămăşii; fundul năvodului; interior; golf”; ***umăr*$_1$*, umeri***, s.m. “parte a corpului” (< lat. *humerus, -um*, pl. *-i*) şi ***umăr*$_2$*, umere,*** s.n. „umeraşe” etc.;

3.3. - diferenţiere realizată exclusiv prin forme cazuale: ***domn*$_1$**,s.m., cu V. *doamne* „domnitor, voievod” şi *Doamne* „Dumnezeu” (< lat. *dominus,* cu V. *domine*) şi ***domn*$_2$**, s.m., cu V. *domnule* “titlu de politeţe”; ***soră*$_1$**, s.f., cu G/D art. *surorii* „grad de rudenie” (< lat. *soror, -ris*) şi ***soră*$_2$,** cu G/D art. *sorei* „membră a personalului sanitar”;

[20] Vezi DOOM, s.v. În DEX$_2$ şi în DA, s.v. sunt socotite variante.
[21] Vezi CDER, s.v. În DEX$_2$ şi în DLR, s.v., refăcut din pl. *muci* < lat. *muc(c)i*.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

3.4. - diferenţiere prin articulare: substantivul ***tată*** (< lat. *tata*), articulat în două feluri (*tata* şi *tatăl,* la G/D: *tatei* şi *tatălui*) s-a specializat semantic pe cele două forme diferite de articulare, ajungându-se la existenţa a două omonime parţiale: ***tată***$_1$, art. ***tata*** „tatăl meu" şi ***tată***$_2$, art. ***tatăl*** „creator, Dumnezeu";

3.5. - diferenţiere prin specializare de număr (singulare / plurale tantum): ***vintre***$_1$, pl. ***vintre*** (pântece, dizenterie), s.f. (< lat. *venter, -is, ventrem*) şi ***vintre***$_2$ (măruntaie), s.f. pl. tant.; ***fum***$_1$***, fumuri,*** s.n. (< lat. *fumus*) şi ***fumuri*** (pretenţii, atitudini), s.n. pl. tant.; ***dată***$_1$ (soartă, obicei), s.f. sg. tant. (< lat. *data, -am*) şi ***dată***$_2$***, dăţi,*** (oară) s.f.; ***dat***$_1$ (faptul de a da, punctul de plecare al unui raţionament, soartă) s.n. sg. tant. (< lat. *datus, -um*) şi ***dat***$_2$***, daturi*** (boală atribuită vrăjitorilor)[22]; ***stat***$_1$ (şedere) s.n. sg. tant. (< lat. *status*[23]) şi ***stat***$_2$***, staturi*** (înălţime a corpului omenesc), s.n. etc.

4. Următorul procedeu intern nonderivativ de îmbogăţire a vocabularului la care cuvintele moştenite deţin o incontestabilă supremaţie este conversiunea, pe nedrept desconsiderată cel puţin la nivel lexicografic. Spre exemplu, lat. pop. *ipsus, -a* (clas. *ipse, -a*) s-a moştenit ca pronume: ***îns*****(*****ul*****),** ***însă*****(*****a*****)**; din valoarea iniţială de pronume s-au dezvoltat pe cale internă cele de adverb (***însă***, învechit)[24], de conjuncţie adversativă, explicativă, restrictivă[25] (***însă***) şi de substantiv (vezi forma veche ***îns***, actuală ***ins***); lat. *fiat* (conjunctivul vb. *fieri* > rom. *a fi*) s-a moştenit în conjunctivul rom. **(*****să*****) *fie*** (integrat, aşadar, verbului *a fi*) din care a rezultat conjuncţia disjunctivă şi concesivă ***fie*** (vezi corelaţia *fie...fie*), din care, în sfârşit, elementul de compunere ***fie-*** (din structura unor compuse ca: *fiecine, fiecât, fiecare* etc.) etc. La fel, numeralul cardinal ***unu, una*** (< lat. *unus, -a*) formează dublet cu pronumele nehotărât ***unul, una*** (ultimul obţinut prin conversiune)[26].

4.1. Cea mai importantă evoluţie de la o categorie lexico-gramaticală la alta este, după cum se ştie, trecerea de la adjectiv la substantiv[27]. Adjectivele moştenite urmează acest procedeu frecvent în latină şi în limbile romanice şi reprezintă puncte de referinţă chiar pentru mai multe substantive[28]. Dăm, în continuare, o listă cu asemenea dublete interne, la care adăugăm şi substantive obţinute din adverbe şi pronume moştenite[29]: ***adânc, -ă***, adj. (< lat. *aduncus, -a*) şi ***adânc, -uri***, s.n., ***alb, -ă***, adj. (< lat. *albus, -a*), ***alb*****(*****l*****)**, s.n. sg. tant. şi ***alba,*** s.f. art. (zorii zilei), ***albastru, -ă***, adj. (< lat. **albaster, -a*[30]) şi ***albastru*****(*****l*****)**, s.n. sg. tant., ***amar, -ă,*** adj. (< lat. *amarus, -a*) şi ***amar, -uri***, s.n., ***dat, -ă,*** adj. (< lat. *datus, -a*) şi ***dat, -uri,*** s.n. (boală atribuită vrăjilor), ***dulce***, adj. (< lat. *dulcis*) şi ***dulce, -uri*** (preparate dulci), s.n., ***frumos, -oasă,*** adj. (< lat. *formosus, -a*) şi ***frumos*****(*****ul*****)**, s.n. sg. tant., ***galben, -ă,*** adj. (< lat.

[22] Vezi şi *dat, -ă*, adj. În aceste situaţii se poate vorbi de categorii mixte de dublete.
[23] Vezi CADE, s.v. *stat*$_1$.
[24]Vezi DA, s.v. "chiar, întocmai, însuşi": "*Insŭ pentru acea nedreptate… priimesc puteare*" (CORESI, EV. 455/9).
[25] Anton Guţia, *Din istoricul conjuncţiei* ***însă***, în CL, XXIX, nr. 1, 1984, p. 17-20.
[26] Vezi DEX$_2$, s.v. În dicţionarele etimologice, inclusiv în CADE şi DLR, s.v., numeralul cardinal, articolul nehotărât şi pronumele nehotărât sunt trecute în acelaşi articol (< lat. *unus, una*).
[27] Despre acest subiect, vezi Ioana Diaconescu, studiul *Substantivizarea adjectivului în limba română*, în SMFC, vol. al III-lea, 1962, p. 196 – 278.
[28] Pe de altă parte, cele mai multe adjective moştenite sunt şi adverbe.
[29] Vezi DOOM, s.v.
[30] În DEX$_2$, s.v., etimonul este dat ca atestat. Vezi şi REW, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

galbinus), ***galben*(*ul*)**, s.n. sg. tant., ***galben, -i***, s.m. (monedă) şi ***galbenă***, s.f. (~ de Odobeşti), ***gras, -ă,*** adj. (< lat. pop. *grassus, -a,* clas. *crassus, -a*) şi ***grasă***, s.f. (~ de Cotnari), ***greu, -ea***, adj. (< lat. *grevis*) şi ***greu*(*l*)**, s.n. sg. tant., ***gros, -ă***, adj. (< lat. *grossus, -a*) şi ***gros, -şi***, s.m. (buştean, bârnă), ***lat, -ă***, adj. (< lat. *latus, -a*), ***lat, laţi***, s.m. (foaie de pânză), ***lat, laturi***, s.n. (lăţime) şi ***lată, late***, s.f. (scândură), ***lung, -ă,*** adj. (< lat. *longus, -a*) şi ***lung*(*ul*)**, s.n. sg. tant., ***mărunt, -ă,*** adj. (< lat. *minutus, -a*) şi ***mărunt, -ţi,*** s.m., ***mic, -ă,*** adj. (prob. lat. **miccus, -a*) şi ***mic, -i,*** s.m., ***moale, moi,*** adj. (< lat. *mollis, -e*) şi ***moale*** (în expr. *moalele* capului), s.n., ***nimic/nimica***, pron. (< lat. *nec mica*) şi ***nimic, -uri***, s.n., ***nou, nouă,*** adj. (< lat. *novus, -a*) şi ***nou*(*l*)**, s.n. sg. tant., ***plin, -ă***, adj. (< lat. *plenus, -a*) şi ***plin,*** s.n., ***porumb, -ă***, adj. (< lat. *palumbus, -a*), ***porumb, -i***, s.m. (plantă, ştiulete, pasăre) şi ***porumb, -uri,*** s.n. (semănătură, lan), ***pucios, -oasă,*** adj. (< lat. **puteosus, -a*) şi ***pucioasă,*** s.f., ***puţin, -ă,*** adj. (< lat. **putinus,* clas. *pittinus*) şi ***puţin*(*ul*)**, s.n. sg. tant., ***rău, rea***, adj. (< lat. *reus, -a*) şi ***rău, -ele***, s.n., ***repede***, adj., adv. (< lat. *rapidus, -a*; *rapide*) şi ***repede, -zi***, s.f. (insectă), ***sănătos, -oasă,*** adj. (< lat. **sanitosus, -a*) şi ***sănătoasa*** (în expr. *a o lua la sănătoasa*), s.f. art., ***scurt, -ă***, adj. (< lat. **excurtus, -a,* clas. *curtus, -a*) şi ***scurtă,*** s.f.[31], ***senin, -ă***, adj. (< lat. *serenus, -a*) şi ***senin*(*ul*),** s.n. sg. tant., ***strâmt, -ă,*** adj. (< lat. **strinctus,* clas. *strictus*) şi ***strâmt*** (a prinde pe cineva la ~), s.n. sg. tant., ***şchiop, -ă,*** adj. (< lat. **excloppus, -a*) şi ***şchioapă, -e***, s.f. (măsură de lungime), ***ud, -ă,*** adj. (< lat. *udus, -a*) şi ***ud*(*ul*)**, s.n. sg. tant., ***vechi, veche***, adj. (< lat. pop. *veclus*, clas. *vetulus*) şi ***vechi*(*ul*)**, s.n. sg. tant., ***viu, -ie,*** adj. (< lat. *vivus, -a*) şi ***viu*(*l*)**, s.n. sg. tant. etc.

4.2. Trecerea de la adjectiv la substantiv a cuvintelor moştenite se realizează inclusiv pe cale mixtă, prin intermediul calcului lexico-gramatical, de regulă după modele neolatine (franceza) sau influenţate de latină (germană, engleză, rusă). Astfel, sub influenţa - cel puţin parţială - a fr. *blanc, blanche* (adj. şi subst.), adj. moştenit ***alb, -ă*** a dobândit, pe de o parte, sensurile de "conservator, contrarevoluţionar" şi, pe de altă parte, valoarea gramaticală de substantiv masculin[32]; urmând modelul fr. *gros* (adj. şi subst.), adj. moştenit ***gros, -ă*** face pereche omonimică cu subst. neutru ***gros*** „partea cea mai însemnată (a unei oştiri) adunată la un loc; majoritate", a cărui poziţie în limbă este, suplimentar, întărită; după un model multiplu din limba franceză, adj. ***drept, -ă*** (< lat. *directus, -a,* etimon cult şi pentru adj. împrumutat ***direct, -ă***), pe lângă relaţia internă cu adverbul şi prepoziţia omonime, intră în relaţie de dublet cu ***drept, -uri,*** s.n. (Jur.) (după fr. *droit,* s.m. < lat. *directum,* substantivizat din forma de neutru singular a adj.)[33], ***drept*(*ul*)**, s.n. sg. tant. (disciplină, ştiinţă, facultate juridică) (după fr. *droit,* s.m. < lat. *directum* „ceea ce este drept"), ***dreapta***, s.f. art. (Sport, politică) (după fr. *droite,* s.f., din *droit, -te*); în jurul adj. ***dat*$_1$, *-ă*$_1$** (< lat. *datus, -a, -um*) se grupează, prin modalităţi diverse de evoluţie internă, inclusiv prin calc lexico-gramatical, o numeroasă familie lexicală şi etimologică: ***dat*$_2$,** s.n. sg. tant. (faptul de a da, punctul de plecare al unui raţionament,

[31] Vezi CADE, s.v. (Trans.) *a trage scurta*: "a trage paiul cel scurt, amestecat printre altele mai lungi, ca mijloc de dovedire a celui vinovat".
[32] În DA, s.v. *alb*, cu menţiunea *împrumut* (de sens, n.n.).
[33] Etimologiile cuvintelor franţuzeşti şi, unde este cazul, evoluţiile semantice sunt date după Alain Rey, DHLF, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

soartă), ***dat*$_3$*, -uri***, s.n. (boală atribuită vrăjilor), ***dată*$_2$*,*** s.f. sg. tant. (soartă, obicei), ***dată*$_3$*, dăţi*** s.f. (momentul unei întâmplări, oară), cuvinte vechi create pe cale internă, în contexte specifice, din participiul (adjectival) moştenit; ***date***, s.f. pl. (cu folosiri specializate în matematică, statistică, psihologie, informatică etc.)[34], calchiat după fr. *donnée/s/*[35], s.f., engl. *data*, pl. (< lat. *data*, pl. n. al lui *datum*). Alte exemple din aceeaşi serie mai sunt: ***larg, -ă***, adj. (< lat. *largus, -a*) şi ***larg,*** s.n. (largul mării) (cf. fr. *large*, id. < lat. *largus*); ***plin, -ă***, adj. (< lat. *plenus, -a*) şi ***plin, -uri***, s.n. (cf. fr. *plein*, s.m. < adj. *plein* < lat. *plenus*); ***surd, -ă***, adj. (< lat. *surdus, -a*) şi ***surdă***, s.f. (becaţină) (cf. fr. /*bécassine*/ *sourde* < lat. *surdus, -a*)[36] etc. În cazul dubletelor de sub 4., caracterul latin "ascuns" poate fi înţeles în două feluri: a) prin capacitatea cuvintelor moştenite de a-şi forma familii lexicale prin mijloace mixte şi b) prin aportul, indirect, al unui element latin.

5. Prin această aducere în discuţie a unei componente neologice, facem trecerea spre un alt aspect al latinităţii noastre latente, ascunse, implicite, prea cunoscute pentru a mai necesita atenţie. Dacă înainte vorbeam mai ales de sensuri noi, multe probabil adăugate unor cuvinte deja existente – real sau virtual – în limbă (cu sensuri vechi, populare etc.), de această dată amintim elementele morfematice moştenite, care constituie materialul autohton pentru crearea de noi cuvinte prin calc lexical de structură (după modele externe neologice, latine sau neolatine, paralel cu termenii sinonimici împrumutaţi): ***unghiular, -ă***, adj. (din *unghi*, după fr. *angulaire*, lat. *angularis*), alături de ***angular, -ă,*** adj. (din fr. *angulaire*, lat. *angularis*); ***distrugător, -toare***, adj., s.n. (*distruge* + *-ător*, după fr. *destructeur, -trice*), alături de ***destructor, -toare***, adj., subst. (din fr. *destructeur, -trice*, adj., subst.); ***stingător***, s.n. (*stinge* + *-ător*, după fr. *extincteur*), alături de ***extinctor***, ***-toare,*** adj., s.n. (din fr. *extincteur*, lat. *extinctor, -oris*); ***omucid***, subst. (*om* + *ucide*, după fr. *homicide*), alături de ***homicid, -ă***, adj., subst. (din fr. *homicide*, adj., subst.); ***presimţământ***, s.n. (*presimţi* + *-ământ*, românizare, cu păstrarea prefixului, a fr. *pressentiment*), alături de ***presentiment***, s.n. (din fr. *pressentiment*); ***resimţământ***, s.n. (refacere, după *simţământ*, a fr. *ressentiment*), vezi ***resentiment***, s.n. (din fr. *ressentiment*); ***rescris***, s.n. (*re* + *scris*, cf. lat. *rescriptum*), vezi ***rescript***, s.n. (din lat. *rescriptum*, germ. *Reskript*); ***reşedinţă***, s.f. (refacere, după *şedinţă*, a fr. *résidence*, lat. *residentia*), vezi ***rezidenţă***, s.f.

---

[34] Vezi şi ***dată*$_4$*, date*** s.f. (calendaristică, eveniment istoric important), împrumutat din fr. *date* (< mlat. *data littera, data charta*), ***data,*** s.n. (lucrurile cunoscute, date care stau la baza unui raţionament, a unei cercetări etc.), împrumutat din lat. *data*, pluralul neutru al lui *datus, -a, -um*. În DEX$_2$, sensurile calchiate ale lui *dată*$_5$***,*** pl. *date* apar trecute unele sub *dat*$_1$*, -ă*, adj., s.f. („fapte stabilite de ştiinţă…"), altele sub *dată*$_4$*, date*, s.f. („fiecare dintre numerele, mărimile, relaţiile etc. care servesc pentru rezolvarea unei probleme…"). O asemenea apreciere este eronată cel puţin din perspectivă semantică: sensurile prezentate (ca şi valoarea de s.f.) se datoresc calculului după fr. *donnée* şi nicidecum unei simple evoluţii interne a participiului sau, mai grav, unui împrumut din franceză. Aceste omonime etimologice sunt corect tratate lexicografic şi lexicologic în CADE, s.v.: *dată, dăţi* (vezi *dat*); *dată*, s.f. „lucru cunoscut care serveşte ca punct de plecare la un raţionament, la dezlegarea unei probleme, noţiune fundamentală" (*dat*, creat după fr. *donnée*); *dată, date*, s.f. „timpul precis când s-a făcut sau urmează să se facă un lucru" (fr. *date*).

[35] Th. Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în LL, XLII, Vol. III – IV, 1997, p. 24. Autorul mai include, în seria exemplelor de calc lexico-gramatical, substantivele *ţinută* (după fr. *tenue* < tenir < lat. pop. **tenire*, clas. *tenere*), alături de adj. part. *ţinut, -ă* (vezi *a ţine* < lat. *tenere*) şi *eu*, art. *eul* (după fr. *le moi*, eventual după germ. *das Ich*), alături de pron. moştenit *eu* considerând, pe bună dreptate, „că ne aflăm în faţa unui caz cu totul special de omonimie" (p. 25).

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

(din lat. *residentia,* it. *residenza,* germ. *Residenz,* fr. *résidence*; cf. rus. *резиденция*); ***şezământ***, s.n. (creat din *şedea*, după lat. *sedimentum,* fr. *sediment*), vezi ***sediment***, s.n. (din fr. *sediment,* lat. *sedimentum*); ***simţământ***, s.n. (*simţi* + *-ământ,* după fr. *sentiment*), vezi ***sentiment***, s.n. (din fr. *sentiment,* it. *sentimento*, lat. *sentimentum*) etc.

6. În cazul unor cuvinte sau morfeme moştenite, "ascunderea" caracterului latin poate fi justificată exclusiv din punct de vedere formal, prin modificări fonetice care, adesea, nu mai amintesc de forma etimonului latin, reintrat ulterior în limbă prin împrumut cult (direct, indirect sau mixt). Numai prin cunoaşterea legilor fonetice care au acţionat în trecerea de la latină la română şi prin explicarea unor accidente succesive se pot astăzi corela termeni ca ***năMaie***, s.f. (< lat. *animalia*, pl. lui *animal*, devenit fem. sg.), ***animal***$_1$**,** s.n. (din fr. *animal*, s.m., lat. *animalis*) şi ***animal***$_2$***, -ă,*** adj. (din fr. *animal, -e, -aux,* adj., lat. *animalis*), ***femeie***, s.f. (< lat. *familia*) şi ***familie***, s.f. (din lat. *familia*, it. *famiglia*, cf. fr. *famille*), ***fior***, s.n. (< lat. *febris**, -em***) şi ***febră***, s.f. (din lat. *febris,* it. *febbre*), ***nuia, -ele,*** s.f. (< lat. /*vitis/ no/v/ella*) şi ***nuvelă,*** s.f. (din fr. *nouvelle*, it. *novella* < lat. tard. *novella,* n. pl. considerat f. sg. al adj. *novellus, -a, -um*), ***novelă***, s.f. "dispoziţie suplimentară adăugată la o lege în dreptul roman"(din lat. *novellae*), ***prier,*** subst. sg. (< lat. *Aprilis, -em*) şi ***aprilie,*** s.m. (din slavon. *aprilij* < gr. *Απρίλιος* < lat. *Aprilis*) [37], ***solz***, ***-i,*** s.m. (din **soldzi,* pl. lui **soldu* < lat. *solidus* „monedă de aur")[38] şi ***solid, -ă,*** adj., s.n. (din fr. *solide*, lat. *solidus, -a*) etc.

7. Până la acest punct al prezentării noastre, am pus în evidenţă acea latură ascunsă a latinităţii ereditare, firească atât la nivelul productivităţii etimonului, cât şi la nivelul capacităţii de proliferare lexicală a descendenţilor săi direcţi. Alături de acest aspect funcţional, am avut în vedere inclusiv un aspect strict descriptiv: ascunderea, mascarea relaţiei formale între etimon şi termenul moştenit, cel puţin în comparaţie cu corespondentul său împrumutat.

III. A doua accepţie dată caracterului "ascuns" al latinităţii limbii noastre se referă la specificul împrumuturilor latine indirecte, mai vechi sau mai noi. Este cunoscută, ca element particular, diversitatea popoarelor, limbilor şi culturilor cu care româna a intrat, de-a lungul timpului, în contact, atât pe cale populară, orală, cât şi pe cale cultă, scrisă. Cuvinte de origine latină au fost împrumutate de limbi nonlatine, au suferit, la nivelul acestora, evoluţii formale mai mult sau mai puţin semnificative, determinate de specificul fiecăreia şi au revenit, la un moment dat, în română, ca

[36] În cazul lui *surdă,* s.f., este dificil de spus în ce măsură ne aflăm în prezenţa unui calc sau a unui împrumut.
[37] Proveniența din slava veche, slavonă sau slavona românească sunt date după G. Mihăilă, DLRV, s.v., *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, *Contribuţii la etimologia limbii române,* Etymologica 15, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2002.
[38] G. Ivănescu, *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, în SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 509-519.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

termeni slavi, turci, maghiari, greceşti etc.[39] Aceste împrumuturi prin filieră reprezintă o latinitate culturală[40] mediată, secundară, indirectă, deseori foarte bine ascunsă la nivel formal.

1. Vom începe seria exemplelor cu împrumuturi "latineşti" indirecte care au un corespondent moştenit din acelaşi unic etimon: ***anghel***, s.m. "înger" (din gr.*'άγγελος* < lat. *angelus*), alături de ***înger,*** s.m. (< lat. *angelus*)[41]; ***birjă,*** s.f. (din rus. /*извозчичия*/ *биржа* < germ. *Börse* < ol. *beurs* < fr. *bourse* < lat. *bursa*[42]), alături de ***boaşă***, s.f. (< lat. **byrsea*[43], clas. *bursa, byrsa*); ***bivol,*** s.m. (din vsl. *byvolъ* < lat. pop. **buvalus*, clas. *bubalus*), alături de ***bour,*** s.m. (< lat. *bubalus*); ***cavaler***, s.m. [din pol. *kavaler*, rus. *кавалер* (< pol. *kavaler* sau germ. *kavalier* < fr. *cavalier*, it. *cavaliere, cavalliere* < lat. *caballarius*[44])], alături de ***călariu***, s.m. (< lat. *caballarius*)[45]; ***chelar***, s.m. "persoană care ţinea cheile unei cămări boiereşti"(din slavon. *келарь* < gr., sau direct din gr. *κελλάριος* < lat. *cellarium*), ***chiler***, s.n. "cămară" (din bg. *килер*, tc. *kiler*, ngr. *κελλάρι*/*ον*/ < lat. *cellarium*), alături de ***celar***, s.n. (< lat. *cellarium*); ***chimir,*** s.n. (iniţial) "boltă arcuită, arcadă" (din tc. *kemer* < gr. *καμάρα* sau lat. *camera*), ***comoară***, s.f. (din vsl. *komora* < lat. *camera*), alături de ***cămară,*** s.f. (< gr./lat. târziu *camára*; cf. magh. *kam/m/ara*)[46]; ***cort***, s.n. (din mgr. *κόρτη* < lat. *cohors*), ***cortes***, s.n. "organ reprezentativ (parlament) în Spania şi Portugalia federală" (din span. *cortes*, pl. lui *corte* < lat. *cohors*), ***corteş***, s.m. (Reg.) "agent electoral" (din magh. *kortes*, id. < span. *cortes*), alături de ***curte***, s.f. (< lat. **curtis, -em*, clas. *cohors, -tis*)[47]; ***credenţ,*** s.n. "bufet" (din germ. *Kredenz*/*tisch*/[48] < it. *credenza* < lat. *credentia*), alături de ***credinţă***, s.f. (< lat. *credentia*)[49]; ***cârjă,*** s.f. (din slavon. *kryzi* < lat. *crux, -cis*), alături de ***cruce***, s.f. (< lat. *crux, -em*)[50]; ***faclă***, s.f. (din bg. *факла,* ngr. *φάκλα* < lat. *facula*[51]), alături de ***fachie***, s.f. "făclie" (< lat. pop. *facla*, clas. *facula*)[52]; ***groş,*** s.m. (Numism.) [din germ. *Groschen*, pol. *grosz* (<

---

[39] A se vedea, în acest sens, DA, CDER, SDLR etc. Vezi, cu unele rezerve, şi Marcu Gabinschi, *Dicţionar de dublete etimologice ale limbii române*, Chişinău, Editura Litera, 1998.

[40] Sub "latinitate culturală" includem orice manifestare lingvistică la nivelul împrumuturilor din latină, directe sau indirecte, vechi sau noi, culte sau populare, cu referire la orice aspect de civilizaţie şi cultură românească. Sintagma se opune, astfel, "latinităţii ereditare".

[41] În DEX_2, s.v., şi ***ángelus***, s.n. "rugăciune catolică în cinstea Bunei Vestiri"(din lat. *angelus*).

[42] Vezi GCC, s.v.

[43] Vezi DA, s.v. În CDER, s.v. *boaşe, boaşe*, se indică origine necunoscută.

[44] Pentru etimologia cuvintelor ruseşti, am folosit Vasmer, REW, s.v.

[45] În NDN, s.v., şi: ***caballero***, s.m. "membru al micii nobilimi spaniole; cavaler; domn" (din span. *caballero* < lat. *caballarius*).

[46] Ionel Stan, *În jurul etimologiei românescului **cămară***, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti,* Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 863 – 866. Moştenirea din lat. este considerată posibilă şi în CDER, s.v. Vezi şi ***cameră***, s.f. [din it. *camera* (< lat. *camera*), engl. *camera* (< lat. *camera obscura*, *camera lucida*, sec. XVII; cf. *movie camera*), fr. *caméra* (< engl. *camera*)].

[47] Vezi şi ***cohortă,*** s.f. (din lat. *cohors*).

[48] Pentru etimologia cuvintelor germane, vezi Kluge, EWDS.

[49] Atestat în latina medievală (vezi DELI, s.v.).

[50] Vezi şi ***cros,*** s.n. (Sport) (din fr. *cross-country*), ***cross***, s.n. (Biol., tenis) (din engl. *cross* „încrucişare" < vengl. *cros* < vnorv. *kross* < virl. *cros* < lat. *crux, -cis*). Pentru ultimul, vezi NDN, s.v.

[51] După DA, s.v., şi *făclie,* s.f. (din sb. *faklja*, bg. *факлия* < lat. *facula*): „originea tuturor acestor cuvinte e, în ultimă analiză, lat. *facula*". În H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1966, p. 139, *făclie* provine, prin slavă, din gr. biz. *φακλία*, pl. n. al lui *φακλίον*, diminutiv din *φάκλα* (din lat. *facla, facula*). Ipoteza derivării în greacă îl exclude pe *făclie* din rândul dubletelor.

[52] Vezi în DEX_2 şi în NDN, s.v., şi ***faculă***, s.f. "partea cea mai strălucitoare din cromosferă" (din fr. *facule*, lat. *facula*).

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

fr. *gros* < lat. *grossus, -a*)], ***gruş***, s.m. (Înv.) "monedă turcească de 40 de aspri" (din tc. *guruş*), alături de ***gros, -ă***, adj., subst. (< lat. *grossus, -a*; cf. germ. *Gros*); ***milă***, s.f. (~ *marină*) (din pol. *mila* < vgerm. *mila* < lat. *milia*[53]), alături de ***mie***, num. card. (< lat. *milia*, pl. lui *mille*); ***oltar,*** s.n. "altar" (din slavon. *олътарь, oltarь*), alături de ***altar***, s.n. (< lat. *altarium*); ***papir*** (var. *papiroş*) s.n. "hârtie, scrisoare; papirus" (din germ. *Papier*, magh. *papír, papirós*, ambele din lat. *papyrus, papirus*), alături de ***papură***, s.f. (< lat.**papura*, pl. devenit sg. fem. din **papyrum*, clas. *papyrus*)[54]; ***pogan, -ă***, adj., subst. (Înv. şi reg.) "păgân; (Reg.) iute la mânie, nemilos; urât; intens; murdar; prost" (din vsl. *poganъ*, magh. *pogány*, ambele din lat. *paganus*), alături de ***păgân, -ă***, adj., subst. (< lat. *paganus*); ***single***, s.n. (Sport, muzică; cameră ~) (din engl. *single* < vfr. *sengle* < lat. *singulus*), alături de ***singur, -ă,*** adj. (< lat. *singulus, -a*); ***verş***, s.n. (Înv., reg.) "compunere în versuri; vers; verset; rând, oară"(din magh. *vers*, pol. *wiersz, wirsz*, ambele din lat. *versus*), alături de ***viers***, s.n. (< lat. *versus*)[55] etc.

2. Din lunga serie de împrumuturi indirecte "latineşti" (intrate prin filieră romanică sau neromanică, eventual pe cale mixtă) care nu au un corespondent moştenit, amintim câteva exemple reprezentative, menţionând pe primul loc acele componente ascunse, cu o formă mai depărtată faţă de cea a etimonului latin: ***căpâlnă,*** s.f. "capelă, paraclis" (din magh. *kápolna* < mlat. *capella, cappella*) şi ***capelă***, s.f. (din it. *capella* < mlat. *capella*)[56]; ***costelă***, s.f. "biserică catolică" (din vsl. *kostelь* < lat. *castellum*)[57], ***caştei, coştei***[58], s.n. „castel" (din magh. *kastély*, id.) şi ***castel,*** s.n. (din lat. *castellum*, pol. *kasztel, kastel*, it. *castello*, germ. *Kastell*); ***chintal,*** s.n. (din fr. *quintal* < mlat. *quintale* < ar. *quintār* < ngr. *κεντηνάρι* < lat. *centenarius*), ***cântar,*** s.n. (din tc. *kantar* < ar. *quintār*), ***ţentner***, s.m. (Înv.) „unitate de măsură…" (din germ. *Zentner* < lat. *centenarius*) şi ***centenar***, s.n. (din lat. *centenarius*, fr. *centenaire*); ***kaizer,*** s.m. (din germ. *kaiser* < got. *kaisar* < lat. *Caesar*), ***ţar,*** s.m. [din slavon. *carь* (vrus. *cěsarь*) < mgr. *καίσαρ* < lat. *Caesar*] şi ***cezar,*** s.m. (din lat. *Caesar*)[59]; ***cimitir***, s.n. (din ngr. *κοιμητήριον*, it. *cimitero* < mlat. *cimeterium, cimiterium*) şi ***ţintirim,*** s.n. (din magh. *cinterem* < mlat. *cimeterium, cimiterium*); ***cleştar***, s.n. (din magh. *kristály* < germ. *Kristall* < lat. *crystallus*) şi ***cristal***, s.n. (din lat. *crystallus*, gr. *κρύσταλλος, -ov* , magh. *kristál/y/*, pol. *krisztal*, fr. *cristal*)[60]; ***cominţie***, s.f. (Jur., pop.) „învoială, tocmeală, acord; (Reg.) plată în natură a muncitorilor" (din magh. *konvenció* < lat. *conventio, -onis*) şi ***convenţie,*** s.f. (din fr. *convention*, lat. *conventio, -onis*); ***descreţion***, s.n. "contribuţie obligatorie impusă de administraţia unui stat locuitorilor unei provincii" (din germ.

[53] Vezi GCC, s.v. În CDER, s.v., este propus ca intermediar mgr. *μίλι*. În DLR, s.v., şi: *miră*, s.f. (*miră cerească*) "măsură egală cu 73 de mile pământeşti". Cf. *milă*, s.f.
[54] Vezi şi ***papirus,*** s.n.(din lat. *papyrus*, fr. *papyrus*).
[55] Vezi şi ***vers,*** s.n. (din fr. *vers*, lat. *versus*, it. *verso*), ***verso,*** s.n. (din fr. *verso*, lat. /*folio/ verso*).
[56] Pentru etimologia cuvintelor italiene, am folosit DELI, s.v.
[57] Vezi DILR, s.v. În DA, s.v., sunt trecute, în articole separate, două cuvinte, considerate dublete etimologice: *casteiu*, s.n. (Ungurism) "castel" (din magh. *kastély*, id.) şi *coşteiu*, s.n., id. (din magh. *kastély*, id.).
[58] Despre evoluţia semantică a lui *coştei,* vezi Dumitru Loşonţi, *Soluţii şi sugestii etimologice,* Etymologica, 9, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001, p. 46-48. Vezi şi Al. Graur, *Alte etimologii româneşti,* Bucureşti, Editura Academiei, 1975, p. 39.
[59] În DA, s.v. apare numai *chesar*(*iu*), s.m.: "împărat (roman); cezar; împărat al Austriei". Din sl. *kesarь*. Cf. dubletele *cezar* şi *ţar.*Vezi şi numele propriu *Cezar.*
[60] În DILR, s.v., este trecut, prin variaţie fonetică şi conversiune, inclusiv un *criştal, -ă*, adj. "cristalin".

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

Diskretion < mlat. *discretio, -onis*), ***dişcreţie***, s.f. “instanţă judecătorească” (din magh. *diszcréció* < mlat. *discretio, -onis*)[61] şi ***discreţie***, s.f. (din fr. *discrétion*, lat. *discretio, -onis*); ***ghiumbruc***, s.n. “vamă” (din tc. *gumrűḱ* < mgr. *κουμερκιον* < lat. *commercium*)[62] şi ***comerţ,*** s.n. (din fr. *commerce*, lat. *commercium*); ***hotel***, s.n. (din fr. *hôtel* < mlat. *hospitale* /*cubiculum*/) şi ***spital***, s.n. (din germ. *Spital* < mlat. *hospitale*)[63], ***husar***, s.m. (din magh. *huszár* < scr. *husar* „hoţ” < mgr. *κουρσάριος* „pirat” < mlat. *cursarius*) şi ***corsar***, s.m. (din it. *corsaro*, fr. *corsaire* < it. *corsaro* < mlat. *cursarius* „vagabond”); ***lighioană,*** s.f. (din slavon. *legeonъ* < lat. *legio, -onis*) şi ***legiune,*** s.f. (din fr. *légion*, lat. *legio, -onis*); ***ocà***, s.f. (din tc. *okka* provenit, prin greacă şi arabă, din lat. *uncia*)[64] şi ***uncie***, s.f. (din lat. *uncia*)[65]; ***ogur***, s.n. “piază bună sau rea; noroc” (din tc. *oğur, uğur, oghur*, care provine, prin mediogreacă, din lat. *augurium*) şi ***auguriu***, s.n. (din lat. *augurium*)[66]; ***prăvălie***, s.f. (din slavon. *privilije* “privilegiu” < gr. *πριβιλήγιον*) şi ***privilegiu***, s.n. (din lat. *privilegium* < mgr. *πριβιλήγιον*[67]; cf. fr. *privilège*, it. *privilegio*); ***roată,*** s.f. “unitate militară” (din rus. *poma*, pol. *rota* < germ. *Rotte* < vfr. *rote* < mlat. *rupta, rutta*) şi ***rută,*** s.f. (din fr. *route* < lat. via *rupta*); ***sicriu***, s.n. (din magh. *szekrény* < mgerm. *schrin* < vfr. dial. *scrin* < lat. *scrinium* „cutie”)[68] şi ***scrin,*** s.n. (din rus. *скрин*, lat. *scrinium*); ***story***, s.n. “povestire, istorisire (ecranizată)” (din engl. *story* < lat. *historia*) şi ***istorie***, s.f. (din lat. *historia*, it. *istoria*, magh. *história*, pol. *hystoria*, ngr. *ʽιστορία*; cf. fr. *histoire*); ***şpaclu***, s.n. (din germ. *Spachtel* < it. *spatola* < lat. *spatula*) şi ***spatulă***, s.f. (din fr. *spatule*, lat. *spat/h/ula*); ***tablá,*** s.f. “tablă sau măsuţă pe care îşi poartă marfa plăcintarii, rahagiii etc.; prin ext. marfa respectivă” (din tc. *tabla, tavla* < it. *tavola* < lat. *tavola*; cf. ngr. *ταβλᾶς*, bg. *маела*, sb. *tavla*) şi ***tablă***, s.f. (din lat. *tab*/*u*/*la*, magh. *tábla*, sl. *tabla*, fr. *table*), ***tavolă***, s.f. (Italienism, rar) “masă” (din it. *tavola*), ***toblă,*** s.f. (Reg.) “scândură groasă; chingi la război; ceară de albine, fiartă şi întărită, de forma unei tăblii” (din magh. *tábla*)[69] etc.

3. În numeroase situaţii, depărtarea faţă de forma-tip a etimonului latin sau de împrumuturile directe “fidele” acesteia se explică prin preluarea, de asemenea mediată (prin filiere romanice sau neromanice) a unor forme flexionare (altele decât cele de nominativ singular). Dăm câteva exemple

[61] Pentru cele două componente, vezi DILR, s.v.
[62] Despre urmaşii latini şi romanici vechi în limbile slave, vezi şi Luciano Rocchi, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, Campanotto Editore, 1990.
[63] Şi *ospital*$_1$, *-ă*, adj. (Latinism înv.) “ospitalier” (din lat. *hospitalis*, it. *ospitale*), *ospital*$_2$, s.n. (Ieşit din uz) “spital” (din lat. *hospitalis*, it. *ospedale*, rus. *госпиталь*).
[64] Vezi GCC, s.v.
[65] În CDER, s.v., apare, ca dublet pentru *uncie*, s.f., şi *unghíe*, s.f. “unitate de măsură pentru greutăţi, valorând între 28 şi 35 g” (din mgr. *ʼουγγία*).
[66] Vezi DA, s.v. În DEX$_2$, sub acelaşi articol (s.v. *augur*) sunt trecute două substantive: s.m. (pl. *auguri*) “preot…” şi s.n. (pl. *augure*) “prevestire făcută de auguri…”. Din fr. *augure*. De fapt, în franceză sunt două omonime etimologice: *augure*$_1$ (din lat. *augur*) şi *augure*$_2$ (din lat. *augurium*) din care româna a împrumutat, de asemenea, două cuvinte.
[67] Pentru evoluţia semantică a etimonului, vezi H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 157. Pentru originea multiplelor variante etimologice, vezi DILR, s.v. *privileghie*: din mlat. *privilegia, privilegium*, germ. *Privilegie, Privilegium*, mgr. *πρεβελέγιον,* pl. *–για*, *πριβιλέγιον*, pl. *–για*, magh. *privilégiom, privilégium*, rus. *привилегия*.
[68] Vezi GCC, s.v.
[69] Vezi CDER, s.v. DLR îi atribuie cuvântului etimologie necunoscută.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

din clasa substantivelor, cu diferite forme de număr şi caz: ***fashion***, s.n.[70] "modă" (din engl. *fashion* < vfr. *faceon* < lat. *factionem*, ac. lui *factio, -onis*) şi ***fason, -oane***, s.n. (Înv.) "croială; modul cum este făcut un lucru; modul (vestimentar) cum arată o persoană; (Fam.; m. pl.) mofturi" (din fr. *façon* < lat. *factio/nem/*), prin comparaţie cu ***facţie***, s.m. invar."membru al unei trupe de soldaţi" (din lat. *factio*)[71] şi ***facţiune***, s.f. "grupare, partidă" (din fr. *faction*, lat. *factio, -onis*); ***omnium***, s.n. „competiţie ciclistă pe velodrom; cursă deschisă pentru toţi caii" (din engl. *omnium*, fr. *omnium* < lat. *omnium*, genitiv pl. al adj. *omnis, -is*) şi ***omnibuz***, s.n. (din fr. *omnibus* < lat. *omnibus*, dat./abl. pl. al adj. *omnis, -is*); ***pfund***, s.m. "unitate de măsură a greutăţii; veche unitate monetară germană" (din germ. *Pfund* < lat. pop. *pondo*, clas. *pondus*), ***pond***, s.n. (Înv.) „greutate, masă" (din lat. *pondus*; cf. it. *pondo*), ***pondere***, s.f. (din lat. *pondus, -eris*) şi ***pud***, s.n. "unitate (rusească) de măsură pentru greutăţi, egală cu 16,38 kg." (din rus. *nyò* < vsax. *pund* < lat. *pondus*), ***rezon***, s.n. (Înv.) "raţiune, judecată; motiv, justeţe; (rar) raţia unei progresii matematice" (din fr. *raison* < lat. *rationem*) şi ***raţie***, respectiv ***raţiune*** (ambii termeni din lat. *ratio, -onis*, fr. *ration*) etc. Unele dintre dubletele romanice menţionate sunt moştenite, ceea ce reprezintă un argument în plus pentru modificările fonetice petrecute; altele provin din forme populare ale etimonului, prin moştenire sau prin împrumut; altele provin din limbi care fac parte din alte familii etc. Toate aceste elemente concură la ascunderea caracterului latin, de fapt la trecerea lui printr-un filtru lingvistic, înrudit sau nu.

4. Cât priveşte etimologia multiplă a împrumuturilor culte care se reduc, în ultimă analiză, la un etimon latinesc unic, prezenţa acestuia – efectivă sau numai virtuală - prevalează în momentul adaptării fonetice, accentuale şi grafice. Amintim, în acest sens, câteva exemple de neologisme[72] care au corespondente moştenite: ***hùmerus***, s.n. "osul braţului la om; os al membrului toracic la tetrapode" (din fr. *humérus*, lat. *humerus*), ***lùpus***, s.n. "dermatoză tuberculoasă" (din fr. *lupus* < lat. *lupus*), ***mùcus***, s.n. "secreţie produsă de celulele mucoase ale unor glande; lichid transparent care îmbracă corpul peştilor" (din lat. *mucus*, fr. *mucus*), ***placèntă***, s.f. "organ anatomic; (Bot.) loc din pereţii ovarului pe care se fixează ovulele" (din lat. *placenta*, fr. *placenta*), ***ràdiu/ràdium***, s.n. "element radioactiv în medicină şi în fizica nucleară" (din fr. *radium* < lat. *radium*), ***ràdius***, s.n. "os component al scheletului antebraţului" (din fr. *radius*, lat. *radius*), ***sèbum***, s.n. "substanţă grasă secretată de glandele sebacee" (din fr. *sébum*, lat. *sebum*), ***sèlă***, s.f. (Anat., zool.) "depresiune în formă de şa" (din fr. *sella*, lat. *sella*), ***tòxic, -ă,*** adj. (din fr. *toxique*, lat. *toxicus, -a, -um*, gr. *τοξικός, -κή, -κόν*) etc. La acestea se pot adăuga exemple de dublete fără corespondent moştenit, de tipul ***compèndium***, s.n.[73], ***còrpus***, s.n., ***critèrium***, s.n.[74], ***cùmulus***, s.n., ***ràptus***, s.n., ***sàcrum***, s.n., ***stràtus***, s.m., ***ulcus***, s.n. etc., pronunţate paroxiton sau proparoxiton, după model latin; la fel se pronunţă şi dubletele ***auricul*** şi

[70] Vezi Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*. Editura All Educational, Bucureşti, 2001, p. 96.
[71] Vezi DILR, s.v.
[72] Vezi şi DEX_2, NDN, s.v.
[73] "Dispozitiv care se adaptează în faţa obiectivului aparatului de filmat pentru realizarea unor trucaje tehnice pe film" (NDN, s.v.).
[74] "Cursă ciclistă cu sistem special de punctaj". Ibidem, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

auricul*ă, *fascicul şi ***fasciculă*, *folicul*** şi ***folicul*ă** etc. Într-o serie similară se încadrează şi dubletele de tipul ***consecvenţă*** şi ***consecinţă*, *conştienţă*** şi ***conştiinţă*, *dependenţă*** şi ***dependinţă*, *dirigent*** şi ***diriginte*** etc. care, în contextul unei posibile etimologii multiple, au fost mai uşor adaptate după etimonul latin (similar prin structura fonetică şi morfematică), eventual prin apelul la modele analogice vechi şi moştenite.

5. Forma – pronunţarea, accentuarea, grafia - "altfel" a cuvintelor cu origine indirectă latină poate fi exemplificată cel puţin din două direcţii, cu un grad mai pronunţat de omogenitate:

5.1. - pe de o parte, prin împrumuturile romanice (vezi supra, la care adăugăm câteva exemple mai reprezentative): ***alcazar***, s.n. "palat fortificat foarte ornamentat, de origine maură, construit în Evul Mediu în principalele oraşe spaniole" (din fr. *alcazar*, span. *alcazar* < ar. *al-qasr* "fortăreaţă" < lat. *castrum*), cf. *castru*, s.n.; ***caudillo***, s.m. "păzitor de turme; titlu dictatorial în ţări de limbă spaniolă" (din span. *caudillo* < lat. *capitellum*), cf. *capitel*, s.m.[75]; ***eponj***, s.n. "ţesătură moale…" (din fr. *éponge* < lat. pop. **sponga*, clas. *spongia*), cf. *spongie*, s.f.; ***granulom***, s.n. "mică tumoare apărută în urma unui proces inflamator" (din fr. *granulome* < lat. *granulum* pronunţat à la française) cf. *granulă*, s.f.; ***macho***, s.m.[76] "bărbat care-şi face simţită superioritatea, mai ales faţă de femei" (din fr., span. *macho* < lat. *masculus*), cf. *mascur*, s.m. (moştenit) şi *mascul*, s.m. (împrumutat); ***reticulom***, s.n.[77] "proliferare tumorală benignă a celulelor reticulare din ganglionii limfatici" (din fr. *réticulome* < lat. *reticulum*), cf. *reticul*, s.n.; ***şansă***, s.f. (din fr. *chance* < lat. *cadentia*), cf. *cadenţă*, s.f.; ***şancru***, s.n. "ulceraţie a mucoasei sau a pielii" (din fr. *chancre* < lat. *cancer*), cf. *cancer*, s.n.; ***şenilă***, s.f. (din fr. *chenille* < lat. *canicula*), cf. *canicul*ă, s.f.; ***uvertură***, s.f. (din fr. *ouverture* < lat. pop. **opertura*, clas. *apertura*), cf. *apertură*, s.f. etc.;

5.2. - pe de altă parte, prin împrumuturi din limbile neromanice (vezi, cu precădere, numeroasele împrumuturi din maghiară şi germană, reflexe lingvistice ale evoluţiei sociopolitice şi cultural-istorice din zona Transilvaniei[78]: ***cominţie***, s.f. (Jur., pop.) "convenţie, învoială; (reg.) plată în natură a muncitorilor" (din magh. *konvenció* < lat. *conventio, -onis*), cf. *convenţie*, s.f.; ***dişcreţie***, s.f. "instanţă judecătorească" (din magh. *diszcréció* < mlat. *discretio, -onis*), cf. *discreţie*, s.f.; ***jale***, s.f. "salvia officinalis"(din magh. *zsálya* < lat. *salvia*), cf. *salvie*, s.f.; ***paradaisă***, s.f. "pătlăgea roşie" (din germ. dial. *Paradeis /Apfel/*, magh. *paradicsom* < lat. *paradisus*), cf. *paradis*, s.n.; ***pătică***, s.f. (Reg.) "farmacie" (din magh. *patika* < germ. *Apotheke* < mlat. *apotheca*), cf. *apotecă*, s.f., id. (din germ.), *bodegă*, s.f. (din fr.) etc.; ***procator***, s.m. (Reg.) "avocat, procuror fiscal; (înv.) persoană împuternicită" (din magh. *prókátor* < lat. *procurator*), cf. *procurator*, s.m.; la fel ***reghiuş***, s.m. "comisar regal", ***scoruş***, s.n. "tribună de orgi", ***şponghie***, s.f. "burete de şters", ***ujură***, s.f. "camătă, ***vocş***, s.n. "vot" etc.

[75] Vezi aici şi ***cadet***, s.m. [din fr. *cadet* (< gasc. *capdet*, cf. prov. *capdel* < lat. *capitellus*), rus. *кадет* (< germ. *Kadett* < fr. *cadet*)], ***cadou***, s.n. (din fr. *cadeau* < prov. *capdel*).
[76] Vezi DCR_2, s.v.
[77] Vezi NDN, s.v.
[78] Vezi şi DILR, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

La acestea putem adăuga şi împrumuturile din neogreacă[79], astăzi învechite, care se raportează, într-un fel sau altul, la etimoane latineşti: ***analoghie***, s.f. "raport, proporţie, analogie, impozit" (cf. gr./lat. *analogia*), ***arhon***, s.m. "titlu de politeţe la adresa unui boier" (cf. gr./lat. *archon*), ***muzichie***, s.f. "muzică bisericească" (cf. gr./lat. *musica*), ***poeticale***, s.f. pl. "scrieri poetice" (cf. gr./lat. *poeticus, -ica, -icum*), ***politicale***, s.f. pl. "chestiuni legate de politică" şi ***politichie***, s.f. "diplomaţie" (cf. gr./lat. *politicus, -ica, -icum*), ***practicale***, s.f. pl. "procese verbale" (cf. gr./lat. *practicus, -a, -um*), ***reumaticale***, s.f. pl. "probleme reumatice" (cf. gr./lat. *rheumaticus, -ica, -icum*), ***tacticos***, adj. (cf. gr./lat. *tacticus, -ica, -icum*), ***tipicale***, s.f. pl. "cântări bisericeşti" (cf. gr./lat. *tipicus, -ica, -icum*) etc.

IV. Un alt aspect al "ascunderii" elementului latin – singurul cu caracter critic din comunicarea de faţă - priveşte desconsiderarea evidentă, cel puţin la nivel lexicografic, a rolului de model analogic al acestuia. Este vorba, în primul rând, de împrumuturile adjectivale latineşti sau latino-romanice care au corespondente etimologice substantivale în limba română şi cărora li se atribuie, de regulă, un singur articol de dicţionar, în ciuda existenţei unor modele externe clare[80]:

1. – adjectiv şi substantiv masculin: ***acid, -ă***, adj. (din fr. *acide*$_1$, adj., lat. *acidus, -a*; cf. it. *acido, -a*) şi ***acid***, s.m. (din fr. *acide*$_2$, s.m., lat. sav. *acidum*, it. *acido*)[81]; ***canin, -ă***, adj. „de câine" (din fr. *canin, -ine*, adj., lat. *caninus, -a*) şi ***canin,*** s.m. (din fr. *canine*, s.f.[82], lat. *caninus*); ***canonic, -ă,*** adj. (Relig., matem.) (din it. *canonico, -a*, lat. *canonicus, -a*, cf. fr. *canonique*, adj.) şi ***canonic***, s.m. (Bis.) (din lat. tard. *canonicus*, cf. mgr. *κανονικός*); ***cardinal, -ă,*** adj. (din fr. *cardinal*$_1$, *-e, -aux*, adj., lat. tard. *cardinalis, -e*, adj.) şi ***cardinal,*** s.m. (Bis. cat.) (din lat. eclez. *cardinalis*, s.m., it. *cardinale*, id., germ. *Kardinal*, id., magh. *kardinális*, id., ngr. (*γ*)*καρδινάλιος*, pol. *kardinał*, fr. *cardinal*$_2$, *-aux*, s.m.) etc.;

2. – adjectiv şi substantiv feminin[83]: ***clinic, -ă***, adj. (din lat. *clinicus, -a*, gr. *κλινικός, -κή*, germ. *klinisch*, fr. *clinique*$_1$, adj.) şi ***clinică,*** s.f. [din fr. *clinique*$_2$, s.f. (< lat. *clinice* < gr. *κλινική*), germ. *Klinik*); ***logic, -ă,*** adj. (din fr. *logique*$_1$, adj.; cf. lat. *logicus, -a*, gr. *λογικός, -κή*) şi ***logică***, s.f. [din fr.

[79] Ladislau Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes,* Budapesta, 1939.

[80] Formulele etimologice propuse în continuare reprezintă o opţiune proprie, pe care o considerăm mai corectă din punct de vedere lexicologic şi preferabilă, în consecinţă, la nivel lexicografic.

[81] În DEX$_2$, NDN, DOOM, s.v., apare un singur cuvânt-titlu (adj.; s.m.), împrumutat din franceză şi latină. În DA, s.v., *acid* este trecut exclusiv ca s.m., cu var. s.n. (N. din fr.) În franceză, însă, sunt considerate două unităţi lexicale, cu etimoane diferite (adj. *acidus, -a*, respectiv lat. ştiinţific *acidum*, s.n. provenit din adj.) şi cu sensuri diferite. În plus, adj. lat. *acidus, -a* nu poate justifica, cel puţin ca sens, s.m. românesc [adjectivul latinesc înseamnă exclusiv "acru, acid; (fig.) nesuferit"]. Existenţa, în limbile de provenienţă, a două etimoane diferite poate fi un argument pentru considerarea exemplului de faţă ca un dublet etimologic. Conversiunea a avut loc în latină, în timp ce franceza a preluat cele două cuvinte prin împrumut. În aceeaşi situaţie se află şi româna, care a tradus din franceză şi numeroase unităţi frazeologice unde apare s.m.: *acide nitrique, sulfurique; acides gras, acides aromatiques* etc.).

[82] Lat. *dens, -ntis* era masculin. În franceză, *dent* este de genul feminin. Substantivizarea a fost posibilă dintr-o sintagmă de tipul *dent canine*, din care a rezultat substantivul feminin *canine*, adaptat în română ca masculin sub influenţa lui *dinte*, pl. *dinţi* (la care se referă ca sens), şi, poate, sub influenţa celuilalt etimon masculin, lat. *caninus*.

[83] Despre această problemă, vezi pe larg Cristian Moroianu, *O abordare etimologică a substantivizării adjectivului. Substantivele feminine*, în vol. *Limba română – structură şi funcţionare*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005, p. 729 - 739.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

logique$_2$, s.f.; cf. lat. *logica*, ngr. *λογική*); ***polemic, -ă***, adj. (din fr. *polémique*$_1$, adj., it. *polemico, -a*, ngr. *πολεμικός, -κή*) şi ***polemică***, s.f. (din fr. *polémique*$_2$, s.f., it. *polemica*, id.) etc.;

3. – adjectiv şi substantiv neutru: ***continent, -ă***, adj. (din fr. *continent*$_1$, *-te*, adj. < lat. *continens, -ntis*; cf. it. *continente*, id.) şi ***continent***, s.n. (din fr. *continent*$_2$, s.m., it. *continente*, lat. *continens*, subst. extras din *continens terra*); ***contingent, -ă*** adj. "întâmplător" (din fr. *contingent*$_1$, *-te*, adj., lat. *contingens, -tis,* adj.) şi ***contingent***, s.n. (din fr. *contingent*$_2$, s.m., lat. tard. *contingens, -tis,* subst.); ***cotidian, -ă***, adj. (din fr. *quotidien, -enne*, adj., lat. *quotidianus, -a*) şi ***cotidian***, s.n. (din fr. *quotidien*, s.m., lat. *quotidianus*); ***fals, -ă***, adj., subst. (din lat. *falsus, -a*, it. *falso, -a*) şi ***fals***, s.n. (Jur.) (din lat. *falsum*; cf. it. *falso*, s.m.) etc.;

4. – situaţii complexe: ***aritmetic, -ă***, adj. (din fr. *arithmétique*, adj., lat. *arithmeticus, -a*, ngr. *'αριθμητικός, -κή*), ***aritmetic***, s.m.[84] (din lat. *arithmeticus*, s.m., pol. *arytmetyk*, ngr. *'αριθμητικός*) şi ***aritmetică***, s.f. (din lat. *arithmetica*, s.f., ngr. *'αριθμητική*, s.f.); ***comic, -ă***, adj. (din fr. *comique*, adj., lat. *comicus, -a*, it. *comico, -a*), ***comic***, s.m. (din fr. *comique*$_1$, s.m., lat. *comicus*, s.m., it. *comico*, s.m.), ***comic***, s.n. (din fr. *comique*$_2$, s.m.) şi ***comics***, s.n. "nume dat unor povestiri prezentate sub formă de desene seriale (publicate în reviste, broşuri etc.) însoţite de scurte texte" (din engl. *comics*, s. pl. < lat. *comicus*); ***dialectic, -ă,*** adj. (din lat. *dialecticus, -a*, ngr. *διαλεκτικός, -κή*, fr. *dialectique*$_1$, adj.), ***dialectic,*** s.m. (din lat. *dialecticus*, s.m.)[85] şi ***dialectică***, s.f. (din lat. *dialectica*, ngr. *διαλεκτική*, fr. *dialectique*$_2$, s.f.[86]); ***fizic, -ă***, adj. (din fr. *physique*$_1$, adj., lat. *physicus, -a*, ngr. *φυσικός, -κή*), ***fizic***, s.n. (din fr. *physique*$_2$, s.m.) şi ***fizică***, s.f. (din fr. *physique*$_3$, s.f., lat. *physica*, s.f., it. *fisica*, ngr. *φυσική*); ***matematic, -ă***, adj. (din ngr. *μαθηματικός, -κή*, fr. *mathématique*, adj., it. *matematico, -a*, germ. *mathematisch*), ***matematic***, s.m. (din ngr. *μαθηματικός*, s.m., it. *matematico*, s.m., lat. *mathematicus*, s.m., germ. *Mathematicus*, pol. *matematyk,* rus. *математик*) şi ***matematică***, s.f. (din lat. *mathematica*, s.f., fr. *mathématique*, s.f., it. *matematica*, s.f., ngr. *μαθηματική*, id., rus. *математика*); ***mecanic, -ă***, adj. (din lat. *mechanicus, -a*, it. *meccanico, -a*, fr. *mécanique*$_1$, adj.; cf. ngr. *μηχανικός, -κή*), ***mecanic,*** s.m. (din lat. *mechanicus*, s.m., germ. *Mechaniker*, s.m.; cf. rus. *механик*) şi ***mecanică***, s.f. (din lat. *mechanica*, s.f., it. *meccanica*, germ. *Mechanik(a)*, fr. *mécanique*$_2$, s.f.; cf. ngr. *μηχανική*, rus. *механика*); ***poetic, -ă***, adj. (din ngr. *ποιητικός, -κή*, lat. *poeticus, -a*, it. *poetico, -a,* fr. *poétique*, adj.), ***poetic***, s.m.[87] (din lat. *poeticus*, ngr. *ποιητικός*), ***poetică***, s.f. (din ngr. *ποιητική*, s.f., lat. *poetica*, it. *poetica*, fr. *poétique*, s.f.) şi ***poeticale***, s.f. pl. (din ngr. *ποιητικά*, pl. lui *ποιητική*, adaptat după *poet*); ***practic, -ă***, adj. (din lat. *practicus, -a*, ngr. *πρακτικός, -κή*, germ. *praktisch*; cf. fr. *pratique*, adj.), ***practică***, s.f. (din lat. *practica*, germ. *Praktik*, ngr. *πρακτική*, magh. *práktika*, pol. *praktyka*; cf. fr. *pratique*), ***practică, -ale***, s.f. (din ngr. *πρακτικά*, pl. lui *πρακτικόν*) şi ***practicos, -oasă***, adj. (din ngr.

[84] Vezi DILR, s.v.
[85] Ibidem, s.v.
[86] În franceză, primul a fost împrumutat substantivul (1150) din substantivul latinesc (iar acesta din substantivul grecesc obţinut din adjectiv), iar adjectivul, care continuă categoria gramaticală a etimonului originar grecesc, prin intermediul latinei, este mult mai recent (1802).
[87] Vezi DILR, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

πρακτικός, -κή); ***retoric, -ă***, adj. (din lat. *rhetoricus, -a,* it. *retorico, -a,* fr. *rhétorique*$_1$, adj., ngr. *ρητορικός, -κή,* germ. *rhetorisch*), ***retoric***, s.m.[88] (din lat. *rhetoricus,* s.m.; cf. pol. *retoryk*) şi ***retorică***, s.f. (din ngr. *ρητορική*, lat. *rhetorica*, it. *retorica*, fr. *rhétorique*$_2$, s.f.) etc.

În toate situaţiile de mai sus se poate observa rolul major al etimonului latinesc (sau greco-latinesc), real sau virtual, în adaptarea fonetică şi grafică a dubletelor, pe de o parte, şi în obţinerea perechii adjectiv + substantiv, indiferent de gen, pe de altă parte. Ne aflăm în situaţia unui model lexico-gramatical oferit de adjectivele latineşti în *–(ic)us, -(ic)a, -(ic)um,* care impune formele adjectivelor româneşti cu trei terminaţii în ciuda unor eventuale diferenţe existente în limbile intermediare. De cele mai multe ori, substantivizarea a avut loc pe teren (greco-)latin, pe aceeaşi treaptă sau la niveluri diferite socioculturale şi temporale. Desconsiderarea la nivel lexicografic a originii externe sau, eventual, mixte a substantivelor "obţinute" din adjective latineşti nu este justificată şi poate crea, în consecinţă, confuzii.

V. Pe lângă rolul avut în organizarea vocabularului, vechi dar, mai ales, modern, acest model analogic latinesc a contribuit, fără îndoială, şi la îmbogăţirea lexicală şi semantică a limbii noastre. Existenţa unor cuvinte moştenite (spre ex. *aspru, cap, -ete, curs, fugă, gută, pană, pas, roată* etc.) a contribuit, măcar latent, la preluarea prin împrumut a unor omonime totale sau parţiale, chiar dacă nu toate se reduc, în ultimă instanţă, la acelaşi etimon (vezi *aspru* "monedă", *cap, -uri* "promontoriu", *curs* "ciclu de prelegeri universitare etc.", *fugă* "formă muzicală polifonică", *gută* "podagră", *pas* "trecătoare", *roată* "unitate militară" etc.).

Situaţia este similară şi la dubletele exclusiv împrumutate: de această dată, etimonul latin "face regula" în privinţa adaptării formale a împrumuturilor indirecte: *sarcofag*$_1$, s.n. (din fr. *sarcophage,* lat. *sarcophagus* /*lapis*/) şi *sarcofag*$_2$, adj. "carnivor" (din ngr. *σαρκόφαγος,* cf. gr./lat. *sarcophagus*), *senior*$_1$, s.m. "tatăl, considerat în raport cu fiul" (din lat. *senior*) şi *senior*$_2$, s.m. "stăpân feudal, nobil" (din fr. *seigneur* < lat. *senior*/*em*/), *vitru*$_1$, s.n. (Înv., rar) "sticlă" (din lat. *vitrum*) şi *vitru*$_2$, s.n. (Franţuz., rar) "fereastră" (din fr. *vitre* < lat. *vitrum*) etc.

VI. Din totalul celor peste 1500 de dublete şi triplete etimologice lexicale existente în română, cea mai mare parte este alcătuită din cuvinte provenite, prin moştenire şi prin împrumut (direct sau indirect), din limba latină. Aşa cum pe deplin demonstrează evoluţia lor internă (derivativă sau, în cazul de faţă, nonderivativă) şi mixtă, acestea au o importanţă fundamentală din cel puţin două puncte de vedere: pe de o parte, sunt cuvinte rezistente şi foarte prolifice (mai ales cele moştenite); pe de altă parte, o dată cu regăsirea şi întărirea raporturilor culturale cu Occidentul neolatin, ele reprezintă adevărate modele sistematice de organizare a vocabularului (este vorba, desigur, de împrumuturile latineşti care, fie şi in absentia, au ultimul cuvânt în adaptarea fonetică şi în evoluţia lexicală a neologismelor).

În fond, este un fapt firesc pentru o limbă neolatină ca a noastră (vezi şi situaţia similară din alte limbi surori). Poziţia geografică particulară în care a evoluat româna, contextul socioistoric şi relaţiile

[88] Ibidem, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

culturale întreţinute cu vecinii nelatini au determinat împrumutul a numeroşi termeni din limbile acestora, cu forme corupte faţă de corespondentul latin. Această eterogenitate formală a urmaşilor unor etimoane latineşti, din motivele mai sus menţionate, reprezintă partea cea mai interesantă a caracterului "ascuns" al latinităţii limbii noastre şi este, în mod esenţial, una dintre particularităţile ei comparativ cu celelalte limbi romanice, care merită a fi studiată şi relevată în continuare.

VII. Prezentăm în continuare, sub formă de anexă, câteva exemple - mixte - de alotropie românească plecând, în mod convenţional, de la cvintete şi ajungând până la "decete" etimologice şi chiar mai mult:

1. ***alb*$_1$*, -ă,*** adj. (< lat. *albus, -a, -um*) / ***alb*$_2$*,*** s.m. (din *alb*$_1$, adj., cf. fr. *blanc, blanche*) / ***alb*(*ul*)**, s.n. sg. tant. (din *alb*$_1$, adj.) / ***alba***, s.f. art. "zorii zilei" (din *alb*$_1$*, -ă,* adj.) / ***albă, -e***, s.f. "veche formă de poezie provensală" (din prov. *alba*, cf. lat. *alba* „zori")[89] / ***albă***, s.f. "papier blanc" (din magh. *alba*, id. < lat. *alba*)[90] / ***album, -e,*** s.n. (din fr. *album*, lat. *album*)
2. ***apotecă***, s.f. (Reg.) „farmacie" (din germ. *Apotheke* < mlat. *apotheca*, cf. gr. *ἀποθήκη*) / ***aptică***, s.f. "farmacie" (din ucr. *аптика* < germ. *Apotheke*)[91] / ***bodegă***, s.f. (din germ. *Bodega* < span. *bodega* < mlat. *apotheca* < gr. *ἀποθήκη*) / ***butic***, s.n. (din fr. *boutique* < vprov. *botica, -ga* < gr. *ἀποθήκη*) / ***pătică*** (***potică***), s.f. (Reg.) „farmacie" (din magh. *patíka* < germ. *Apotheke* sau direct din mlat. *apotheca, apothica*)
3. ***barbar***, adj., subst., adv. (din fr. *barbare*, lat. *barbarus, -a*) / ***barbara***, s.f. "numele scolastic al primului mod al figurii întâi a silogismului (…)" (din mlat. *barbara*)[92] / ***barbură***, s.f. "sărbătoare a Sfintei Barbara; plantă, călin" (din lat. *Barbura* = *Barbara*) / ***berber***, adj., subst. "populaţie hamito-semitică din N-ul Africii" (din fr. *berbère* < lat. *barbarus*) / ***brav, -ă,*** adj. [din fr. *brave* (< it. *bravo*, span. *bravo* < lat. pop.**brabu* < **babru* < **barbru*, clas. *barbarus*), it. *bravo*[93]] / ***bravo***, interj. (din fr. *bravo*, it. *bravo*)
4. ***boxă,*** s.f. "despărţitură, compartiment de dimensiuni reduse; ladă cu destinaţie specială; incintă acustică" (din fr. *box* < engl. *box* < lat. pop.**buxem*, Ac. lui *buxis, -idis*, clas. *pyxis, -idis* < gr. *πύξις*) / ***box*$_1$**, s.n. „piele de bovine prelucrată" (din engl. *box* /*-calf*/, după numele *Joseph Box*) / ***box*$_2$**, s.n. (Anglicism) "cutie de ţigări" (din engl. *box*)[94] / ***bucsă***, s.f. "portofel; geantă" (din magh. *buksza* < lat. *buxis, buxta*)[95] / ***picsă,*** s.f. (Reg.) „cutie" (din germ. *Büchse*) / ***puşcă,*** s.f. "armă de foc" [din magh. *puska* (< pol. *puszka* < vgerm. *buhsa*, azi *Büchse* < lat. *buxis*), pol. *puszka*, rus. *пушка* (< pol.)] / ***pixidă,*** s.f. (Rar) „cutie"; (Bot.)

[89] Vezi NDN, s.v.
[90] Vezi EWUER, s.v.
[91] Vezi DILR, s.v.
[92] Ibidem, s.v.
[93] Proveniența din lat. *barbarus* este preferată de dicţionarele etimologice italiene şi franceze. Pentru alte propuneri (din lat. *pravum*), vezi o discuţie detaliată şi bibliografia aferentă în DELI, s.v.
[94] Vezi DCR$_2$, s.v.
[95] Vezi EWUER, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

capsulă" (din fr. *pyxide* < gr. *πύξις*, id.) / ***pixis***, s.n. (Maghiarism înv.) „tabacheră" (din magh. *pikszis* < lat. *pyxis*)[96]

5. ***bun***$_1$***, -ă,*** adj., adv. (< lat. *bonus, -a, -um*) / ***bun***$_2$, s.m. (din /*tată*/ *bun*$_1$)[97] / ***bun***$_3$***, bunuri***, s.n. (din *bun*$_1$; cf. fr. *bien*/s/, germ. *Gut*) / ***bon,*** s.n. (din fr. *bon* < lat. *bonus*) / ***bonă,*** s.f. (din fr. *bonne*, fem. adj. *bon*, germ. *Bonne*) / ***bonus***, s.n. "gratificaţie" (din engl. *bonus*[98]; cf. fr. *bonus*, germ. *Bonus*)
6. ***cap***$_1$***, capete***, s.n. (< lat. *caput, -itis*, pl. *-ita*) / ***capăt, capete***, s.n. (din *capete*, pl. lui *cap*$_1$) / ***cap***$_2$***, capi***, s.m. "căpetenie" (din *cap*$_1$, cf. fr. *chef*) / ***cap***$_3$***, capuri,*** s.n. (Geogr.) (din fr. *cap* < lat.**capum*, clas. *caput*) / ***şef,*** s.m. (din fr. *chef* < lat.**capum*, clas. *caput*) / ***chief,*** s.m.[99] „conducător"(din engl. *chief* < vfr. *chef, chief* < lat. *caput*)
7. ***carte***$_1$, ***cărţi***, s.f. (din pl. *cărţi*, vezi sg. **cartă* < lat. *charta* < gr. *χάρτης, -τας*) / ***carte***$_2$, ***cărţi,*** s.f.[100] (din fr. *carte* < lat. *charta*) / ***cartă***$_1$***, carte,*** s.f. (din fr. *charte*, lat. *charta*) / ***cartă***$_2$, ***carte***, s.f. (Înv.) "hartă; carte" (din fr. *carte* < lat. *charta*) / ***hartă,*** s.f. (din ngr. *χάρτης* < lat. *charta*) / ***hârtie,*** s.f. (din slavon. *chartija* < mgr. *χαρτί*, pl. *χαρτιά* < lat. *charta*)[101] / ***card***, s.n.[102] (din engl. *card* < vfr. *carte* < lat. *charta*)
8. ***comis,*** s.m. (din slavon. *komisъ* < gr. biz. *κομής* < mlat. *comes stabuli*) / ***comes***, s.m. (Înv.) "guvernator, hatman, căpitan de armată" (din lat. *comes* sau gr. *κομής*) / ***comite***, s.m. (din lat. *comes, -item*) / ***conte,*** s.m. (din it. *conte*, fr. *comte* < lat. *comitem*) / ***chimet***, s.m. "consilier comunal"(din sb. *kmet* „ţăran, chiabur; judecător")[103]
9. ***granat***$_1$, s.m. „plantă erbacee aromatică" (din lat. *granatum*)[104] / ***granat***$_2$, s.n. "piatră semipreţioasă" (din germ. *Granat* < mlat. /*lapis*/ *granatus*) / ***grană***, s.f. (În subst. compus *poamă-grană*) "model de cusătură care reprezintă o rodie" (din magh. *poma-gránát, pomograna* < it. *pomogranato*, cf. lat. *granatus*)[105] / ***grenà,*** adj. invar. (din vfr. /*pomme*/ *grenate*) / ***grenadă*** (var. înv. ***granată***) s.f. [din fr. *grenade* (< vfr. *pume granate*, lat. *granatus*); cf. it. *granata*, rus. *граната*, pol. *granat*, germ. *Granate*)

---

[96] Ibidem, s.v.
[97] În funcţie de procedeul intern de formare, respectiv dacă se formează de la adj. fem. *bună*, se poate lua în considerare şi s.f. *bună* "bunică".
[98] Vezi DCR$_2$, s.v. La originea etimoanelor se află, direct sau mediat (în fr. prin engl.) lat. *bonus, bonum*.
[99] Ibidem, s.v. Vezi şi NDN, s.v.
[100] *Carte*$_2$*, cărţi* (poştală, de vizită etc.), formă identificată, prin etimologie populară, cu cea a termenului moştenit, substituie, în limba literară actuală, pe cea justificată etimologic *cartă* (din fr. *carte postale, de visite* etc. < lat. *charta*, „hârtie, scrisoare, scriere"). Pentru detalii, vezi Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 242 -247.
[101] După H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 125, rom. *hârtie* provine (prin vsl.) din pl. *χαρτία* al diminutivului gr. *χαρτίον*. Într-o asemenea situaţie, prezenţa unui element derivativ în evoluţia etimonului elimină cuvântul posibil derivat (respectiv *hârtie*) din categoria dubletelor.
[102] Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997, p. 10. Vezi şi DCR$_2$, s.v.
[103] Considerat dublet explicit în DA, s.v.
[104] Vezi NDN, s.v. In DEX$_2$, s.v. se indică etimologie necunoscută.
[105] Vezi DILR, s.v.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

10. ***măiestru, -ă,*** adj., subst. (< lat. pop. *maister*, clas. *magister, -um*) / ***maestru***$_1$***,*** s.m. (din it. *maestro* < lat. *magistrum*) / ***maestru***$_2$***,*** s.n. (Contabilitate, ieşit din uz) "cartea mare" (din it. /*libro*/ *maestro*) / ***magister***, s.n. (Înv.) "titlu ştiinţific intermediar între cel de diplomat universitar şi cel de doctor" (din lat. *magister*)[106] / ***magistru,*** s.m. (Livr.) "profesor (în raport cu elevii săi); dascăl" (din lat. *magister*, cf. germ. *Magister*) / ***maistru,*** s.m. "meşter, meseriaş" (din germ. *Meister* < lat. *magister*) / ***meşter,*** adj., s.m. (din magh. *mester* < lat. *magister*)[107] / ***master,*** s.n.[108] (din engl. *master* /of Arts, ~ of Science/; master's /degree/ < vengl. *maegester*, vfr. *maistre* < lat. *magister*)[109] / ***míster,*** s.m. invar. (Mai ales în Anglia) "termen de adresare către un bărbat fără titlu nobiliar; (Anglicism, iron.) domn"(din engl *mister*, cf. *master*) / ***maître***, s.m.[110] (Franţuzism) "şef de sală (la restaurant)" (din fr. *maître* < lat. *magister*) / ***mistru***, s.m. (Înv., rar) "titlu ierarhic în anumite organizaţii militare, politice, religioase etc."(din pol. *mistrz* < lat. *magister*)
11. ***mărunt***$_1$***, -ă,*** adj., adv. (< lat. *minutus, -a, -um*) / ***mărunt***$_2$***, -ţi***, s.m. (din *mărunt*$_1$, adj.) / ***minut, -te,*** s.n. [din lat. *minutus*, fr. *minute*$_1$ (< mlat. *minuta*$_1$, fem. substantivat din adj. *minutus, -a*), it. *minuto*, rus. *минута*, germ. *Minute*)] / ***minută, -te***, s.f. (Jur.) "textul original al unui act de notariat, care rămâne la notar; document succint cu valoare legală redactat în urma unei consfătuiri etc.; original, în creion, al unui document cartografic" [cf. fr. *minute*$_2$ (< mlat. *minuta*$_2$, cf. *minuta*$_1$), it. (lettera) *minuta* etc.] / ***minuturi***, s. n. pl. tant. "mâncăruri la minut"[111] / ***meniu,*** s.n. (din fr. *menu*, s.m. < fr. *menu, -ue*, adj. < lat. *minutus, -a*)
12. ***miază,*** s.f. sg. "mijloc al zilei sau al nopţii; ~ cale, ~ coastă, ~ păresimi" (< lat. *mediam* /diem, noctem, callem, costam etc./) / ***miez***$_1$***, -zi***, s.m. "miezul/(Reg.) miezii noptii; (pl. *miezi/mieji*) interiorul comestibil al nucii; (Reg.) firimituri de pâine; miezii păresimilor" (< lat. *medius, medium*) / ***miez***$_2$***, -uri***, s.n. "partea din interior a unor legume; măduva copacului; partea internă, centrală a unui obiect; sâmbure, nucleu; (Tehn.) parte a unei forme de turnătorie; (Fig.) ceea ce este esential, fundamental" (din *miez*$_1$) / ***medie***, s.f. [112] (din lat. *media*, s.f.) / ***mediu, medie,*** adj. "care se află la mijloc; mijlociu; care reprezintă o medie" (din lat. *medius, -a, -um*) / ***mediu***, s.n. "natura înconjurătoare; ambianţă; persoană care poate comunica cu spiritele" (din lat. *medium*) / ***medius***, s.n. "degetul mijlociu al

[106] Vezi DCR$_2$, s.v.
[107] Cu o circulaţie delimitată strict la anumite regiuni, româna mai cunoaşte şi formele "sinonimice" *maistor, maistur, mastor* (Banat, S-ul Crişanei, Oltenia, S-ul Munteniei şi Dobrogea), din scr. *mâjstor* / *mastor*, bg. *майстор*, ambele provenind, prin greacă, din latină. Pentru calitatea de cuvinte diferite, vezi Emil Petrovici, *Împrumuturi prin filieră*, în CL, X, nr. 2, Cluj, 1965, p. 334-335.
[108] Vezi NDN şi DCR$_2$, s.v. Vezi şi Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *op. cit*., p. 89, Mioara Avram, *op. cit*., p. 10.
[109] Pentru termenii de origine engleză, vezi *The Concise Oxford Dictionary of Current English. Sixth Edition,* edited by J.B. Sykes. Oxford University Press, 1976.
[110] Neatestat în dicţionarele consultate. Termenul este citat de Mioara Avram, *op. cit*., p. 10.
[111] Vezi DOOM, s.v.
[112]Vezi NDN şi DOOM, s.v. În DEX$_2$ şi în DLR, s.v., substantivul şi adjectivul feminin sunt incluse sub acelaşi cuvânt – titlu *mediu, -ie*, adj., s.f.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

mâinii" (din fr. *médius*, cf. lat. /digitus/ *medius*)[113] / ***media,*** s.f. "presă" (din engl. mass-*media* of comunication)[114]

13. ***organ***$_1$, s.n. "parte din corpul unei fiinţe; parte componentă a unui mecanism; (Fig.) mijloc de acţiune; (Înv., pl.) rechizite, material didactic; grup de persoane" (din ngr. *'όργανον*, it. *organo*, lat. *organum*, fr. *organe*, germ. *Organ*, rus. *орган*) / ***organ***$_2$, s.n. (Înv.) "instrument muzical" (din slavon. *орѣганъ*, ngr.*'όργανον*, lat. *organum*, it. *organo*) / ***orgă***, s.f. (din fr. *orgue* < lat. bis. *organum* < gr. *'όργανον*) / ***organon***, s.n. (Livr.) „instrument, mijloc de muncă şi de cercetare ştiinţifică" (din ngr. *'όργανον*) / ***organum***, s.n. „veche formă de muzică liturgică polifonică" (din fr., lat. *organum*)
14. ***palavră***, s.f. [din tc. *palavra* (< span. *palabra* < lat. *parabola*), ngr. *παλάβρα*] / ***parabolă***$_1$, s.f. (Mat.) "curbă plană care reprezintă locul geometric între focar şi directoare" [din fr. *parabole*$_2$ (< gr. *παραβολή*), lat. *parabola*] / ***parabolă***$_2$, s.f. "povestire alegorică" [din fr. *parabole*$_1$ (< lat. eclez. *parabola, parabole*), lat. *parabola*] / ***parol***, interj. (din fr. *parole* < lat. pop. **paraula, *parabla*, clas. *parabola*) / ***parolă***, s.f. (din mlat. *parola*, it. *parola*, germ. *Parole*, rus. *пароль*, fr. *parole*)
15. ***păraţ***, s.m. "omuşor, uvulă"(< lat. *palatium*)[115] / ***palas,*** s.n. "mare hotel de lux…" (din fr. *palace* < engl. *palace* < vfr. *palais* < lat. *Palatium*) / ***palat***$_1$, s.n. (din ngr. *παλάτι*, lat. *palatium*, pol. *pałac*, slavon. *palata, polata*)[116] / ***palat***$_2$, s.n. (Anat.) (din lat. *palatum*, cf. fr. *palais* < lat. pop.**palatium*, clas. *palatum*) / ***pălută***, s.f. reg. (var. *pălată, palută*) "palat; pr. ext. casă mare, frumoasă" (din magh., sb. *polota, palota*, cf. lat. *palatium*) / ***polată***, s.f. (din bg. *полата*, sb. *polata* < gr. biz. *παλάτιον* < lat. *palatium*).
16. ***părângă***, s.f. (Înv. şi reg.) "prăjină; pârghie de ridicat greutăţi; (Reg.) targă"(< lat. pop. *palanga*, clas. *phalanga* < gr. *φάλαγξ*)[117] / ***palancă***, s.f. "palisadă, gard pentru animale" (din tc. *palanka*, pol. *palanka*, magh. *palánk*, cf. it. *palanca* < lat. **palanca* "rulou de lemn", clas. *phalanga*, Ac. lui *phalanx, -gis* < gr. *φάλαγγα*, Ac. lui *φάλαγξ*). / ***falangă***$_1$, s.f. (Anat., militar, social) (din fr. *phalange* < gr./lat. *phalanx, -gis*)[118] / ***falangă***$_2$, s.f. "sul de lemn folosit în vechime pentru bătaia la tălpi; (prin ext.) bătaia respectivă"(din ngr. *φάλαγγας*) / ***plancă***, s.f. "drum în pantă podit cu prăjini sau cu trunchiuri de arbori; podea din butuci; (Reg.) chinga căpriorilor casei"[din germ. *Planke* (< vfr. *planche* < lat. *planca*, var. a lui **palanca*), ucr. *планка*, rus. *планка*] / ***planşă***, s.f. (din fr. *planche* < lat. *planca* < **palanca*)

---

[113] Vezi NDN, s.v.
[114] Vezi DCR$_2$, s.v. Ibidem, şi: *medii*, s. pl. tant. "mijloace de informare în masă". Traduce lat. *media*. În celelalte dicţionare româneşti consultate (inclusiv în DOOM, s.v.) apare numai compusul *mass-media*.
[115] Cu sing. reconstituit după pl., vezi CDER, s.v.
[116] După CDER, s.v., şi: *paleaţ*, s.n. "palat". Din it. *palazzo*, poate prin intermediul pol. *pałac*.
[117] Ibidem, s.v. În DLR, s.v.: din lat. *phalangae.*
[118] În Alain Rey, DHLF, s.v., apar trecute două omonime: *phalange*$_1$ (Militar) (din lat. *phalanx, -gis* < gr. *phalanx, -gos*) şi *phalange*$_2$ (Anat.) (direct din gr. *phalanx*). Rom. *falangă* este refăcut din forma etimologică *falange* (singura explicabilă din fr. *phalange*), simţită ca plural (vezi Th. Hristea, *Probleme de etimologie în "Dicţionarul limbii române moderne"*, în SCL, XI, nr. 2, 1960, p. 251).

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

17. ***politic, -ă***, adj., s.n. (din lat. *politicus, -a*, it. *politico, -a*, ngr. *πολιτικός, -κή*, fr. *politique*$_1$, adj., germ. *politisch*) / ***politică***, s.f. (din lat. *politica*, s.f., it. *politica*, fr. *politique*$_2$, s.f., ngr. *πολιτική*, s.f., germ. *Politik*)[119] / ***politic***, s.m. (din lat. *politicus*, gr. *πολιτικός*) / ***politichie***, s.f. (Grecism înv.) "purtare diplomatică" (din ngr. *πολιτική*) / ***politicos, -ă,*** adj. (din ngr. *πολιτικός*) / ***politică, -ale***, s.f. (Mai ales la pl.) "chestiune politică; noutate politică; stratagemă" (din ngr. *πολιτικά,* neutru pl. al lui *πολιτικός, -κή, -κόν*)
18. ***real,*** s.m. „monedă spaniolă de argint" (din span., port. *real*, fr. *réal* < span. *real* „regal" < lat. *regalis*) / ***regal***$_1$***, -ă***, adj. (din fr. *régal*/*e*/[120], it. *regale*, lat. *regalis*) / ***regal***$_2$, s.n. „ospăţ bogat" (din fr. *régal*, s.m., it. *regalo* < span. *regalo* < lat. *regalis, -em*) / ***regală***$_1$, adj. f. (în sintagma *apă regală*) (din fr. *régale*, adj. fem. < lat. *regalis*, id.) / ***regală***$_2$, s.f. (var. *regal*, s.n.) (Muz.) "instrument de suflat asemănător cu orga" (din fr. *régale*, s.m., it. *regale*) / ***regală***$_3$, s.f. (Rar) „drept considerat ca inerent monarhiei" (din fr. *régale*, s.f. < lat. *regalia iura*)[121]
19. ***rol***$_1$, s.n. [din fr. *rôle* (< lat. *rotulus*), germ. *Rolle*] / ***rol***$_2$, s.n. „construcţie în formă de jgheab…; (Reg.) parte a joagărului…; (Prin Banat) tăvălug" (din germ. *Rolle*) / ***rolă***, s.f. „rotiţă sau cilindru care se învârteşte..." (din germ. *Rolle* < lat. *rotula, rotulus*) / ***rotulă***, s.f. (din fr. *rotule*, lat. *rotula*) / ***rotulus***, s.n. „pergament în formă de fâşie lungă care poate fi înfăşurat pe un sul" (din germ. *Rotulus*, lat. *rotulus*)[122]
20. ***senior***$_1$, s.m., adj. "tatăl, considerat în raport cu fiul" (din lat. *senior*) / ***senior***$_2$, s.m. „sportiv care a depăşit vârsta juniorilor" (din fr. *senior* < engl. *senior* < lat. *senior*) / ***senior***$_3$, s.m. "termen de politeţe, domn; stăpân feudal; nobil" (din fr. *seigneur* < lat. *seniorem*) / ***señor***, s.m. „domn" (din span. *señor*)[123] / ***signor***, s.m. „domn" (din it. *signore* < lat. *seniorem*)[124] / ***sire***, s.m. „titlu cu care se adresează cineva împăraţilor sau regilor" (din fr. *sire* < lat. *senior*) / ***sir***, s.m. invar. sg. (din engl. *sir* < *sire* < mengl. < vfr. < lat. *senior*)
21. ***solz, -i,*** s.m. (din **soldzi,* pl. lui **soldu* < lat. *solidus* „monedă de aur") / ***soldă***, s.f. (din fr. *solde* < it. *soldo* < lat. *solidum* /*nummum*/) / ***solid, -ă,*** adj., s.n. (din fr. *solide*, lat. *solidus, -a*) / ***solid***, s.m. "monedă de aur în Imperiul Roman şi în Imperiul Bizantin" (din lat. *solidus*) / ***sol***, s.m. "unitatea monetară a statului Peru" [din span. *sol*, cf. engl., fr. *sol* (cf. fr. *sou* < lat.

[119] Primele două componente apar trecute separat numai în CADE şi în DILR, s.v. Pentru corectitudinea unei asemenea opţiuni, vezi şi articolul Mioarei Avram, *Comentarii lingvistice despre **politică** şi probleme conexe,* în LR, XLVIII, nr. 3-4, 1999, p. 181-192, în care autoarea precizează: "Tratarea adjectivului şi a substantivelor, cu genuri diferite şi flexiune diferită, într-un articol unic *politic, -ă* nu este o soluţie fericită; ea generează confuzii de ordin etimologic (…) şi morfologic" (p.182). S.m. şi s.n. sunt, inclusiv după părerea noastră, omonime etimologice parţiale.
[120] Adj. *régal* "regesc" este în limba franceză arhaic (dublet savant al lui *royal*), vezi Alain Rey, DHLF, s.v. *régal*, s.m.
[121] Şi *regală*, s.f. (Ieşit din uz) „pahar de bere". Din adj. *regal, -ă* (substantivizat pe cale internă).
[122] Vezi NDN, s.v.
[123] Ibidem, s.v.
[124] În DLR, s.v., formele *sinior* şi *siniore* apar trecute ca variante la *senior*$_3$ (după it. *signor, signore*).

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

tard. *soldus* < *solidus*)] / ***solidus***, s.n. (Tehn.)(din fr. *solidus* < lat. *solidus*) / ***jold***, s.n. "salariu, leafă; prestaţie, tribut feudal" (din pol. *zold* < germ. *Sold* < lat. *solidus*)

Bibliografie şi abrevieri

I. Dicţionare

1. Candrea, I.A., *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* (partea I la *Dicţionarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"*). Bucureşti, Editura "Cartea Românească", 1931 (CADE).
2. Candrea, I.A., Densusianu, Ov., *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine.* Fasc. I-IV (A – putea). Bucureşti, Socec & Comp., 1914 . Vezi şi reproducerea anastatică după prima ediţie, îngrijită şi prefaţată de Gr. Brâncuş, Bucureşti, Editura Paralela 45, 2003 (CDDE).
3. Chivu, Gh., Buză, Emanuela, Roman Moraru, Alexandra, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche* (1421-1760). Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992 (DILR).
4. Ciorănescu, Alexandru, *Dicţionarul etimologic al limbii române.* Ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin. Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001. Titlul original: *Diccionario Etimológico Rumano.* Biblioteca Filológica, Universidad de La Laguna, Tenerife, 1958-1966 (CDER).
5. Cortelazzo, Manlio şi Zolli, Paolo, *Dizionario etimologico della lingua italiana.* Ediţia a II-a, îngrijită de Manlio Cortelazzo şi Michele A. Cortelazzo, Bologna, Zanichelli, 1999 (DELI).
6. *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996 (DEX_2).
7. *Dicţionarul limbii române* (Seria veche). Tomul I, partea I (A –B), Bucureşti, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea a II-a (C), Bucureşti, Tipografia ziarului "Universul", 1940; Tomul I, partea a III-a, fasc. 1 (D –de), Bucureşti, "Universul", 1949; Tomul II, partea I (F – I), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II, partea a II-a, fasc. 1, 2, 3 (J – Lojniţă), 1937, 1940, 1948 (DA).
8. *Dicţionarul limbii române* (Serie nouă). Coordonatori: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu. Tomurile VI – XIV, Bucureşti, Editura Academiei, 1965 – 2002 (DLR).
9. *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*. Redactor responsabil: Mioara Avram. Bucureşti, Editura Academiei, 1982 (DOOM).
10. *Dictionnaire historique de la langue française*. Sous la direction de Alain Rey, vol. I - II, Paris, Le Robert, ediţia a II-a, 1995. Prima ediţie, 1992 (Alain Rey, DHLF).
11. Dimitrescu, Florica, *Dicţionar de cuvinte recente*. Ediţia a II-a. Bucureşti, Editura Logos, 1997. Prima ediţie: Bucureşti, Editura Albatros, 1982 (DCR_2).
12. Gabinschi, Marcu, *Dicţionar de dublete etimologice ale limbii române*, Chişinău, Editura Litera, 1998.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

13. Graur, Al., *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, Editura Albatros, 1978 (GCC).
14. Kluge, Friedrich, *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin, Walter de Gruyter & Co., 1967 (Kluge, EWDS).
15. Marcu, Florin, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997 (NDN).
16. Meyer - Lübke, W., *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ediţia a V-a, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1972 (REW).
17. Mihăilă, G., *Dicţionar al limbii române vechi* (*sfârşitul sec. al X-lea – începutul sec. al XVI-lea*), Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1974 (DLRV).
18. Scriban, August, *Dicţionaru Limbii Româneşti*. *Etimologii, inţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme*). Ediţiunea întâia, Iaşi, Institutu de arte grafice "Presa bună", 1939 (SDLR).
19. Tamás, Lajos, *Etymologisch – historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen,* London – THE HAGUE – Paris, Mouton and Co, 1967 (EWUER).
20. *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Sixth Edition, edited by J.B. Sykes. Oxford University Press, 1976.
21. Vasmer, Max, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, vol. I-III, Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1953-1958 (Vasmer, REW).

II. Studii şi articole

1. Avram, Mioara, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română,* SCL, IX, nr. 3, 1958, p. 315-334.
2. Avram, Mioara, *Comentarii lingvistice despre* ***politică*** *şi probleme conexe,* LR, XLVIII, nr. 3-4, 1999, p. 181-192.
3. Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.
4. Bréal, Michel, *Les doublets latins*, în "*Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*", Tomul I, fasc. a II-a, 1869, p. 162-170.
5. Diaconescu, Ioana, *Substantivizarea adjectivului în limba română*, în "Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română" (SMFC), vol. III (redactor responsabil Al. Graur), Bucureşti, Editura Academiei, 1962, p. 197 – 278.
6. Guţia, Anton, *Din istoricul conjuncţiei* ***însă,*** CL, XXIX, nr. 1, 1984, p. 17-20.
7. Hristea, Th., *Substantive postverbale,* SCL, XI, nr. 3, 1960, p. 505 – 512.
8. Hristea, Th., *Probleme de etimologie în "Dicţionarul limbii române moderne",* SCL, XI, nr. 2, 1960, p. 235-257.
9. Hristea, Th., *Tipuri de calc în limba română,* LL, XLII, vol. III - IV, 1997, p. 10-29.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)

10. Ivănescu, G., *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei române*, SCL, VIII, nr. 4, 1957, p. 509-519.
11. Moroianu, Cristian, *O abordare etimologică a substantivizării adjectivului. Substantivele feminine*, în vol. *Limba română – structură şi funcţionare*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005, p. 729-739.
12. Petrovici, Emil, *Imprumuturi prin filieră*, CL, X, nr. 2, Cluj, 1965, p. 327-336.
13. Sala, Marius, *Originea rom.* ***leu,*** LR, XL, nr. 1-2, 1991, p. 79-84.
14. Stan, Ionel, *În jurul etimologiei românescului* ***cămară***, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 863 – 866.

III. Volume

1. Frăţilă, Vasile, *Etimologii. Istoria unor cuvinte.* Colecţia Etymologica, 5, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2000.
2. Gáldi, Ladislau, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes,* Budapesta, 1939.
3. Graur, Al., *Alte etimologii româneşti,* Bucureşti, Editura Academiei, 1975.
4. Hristea, Th., *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.
5. Loşonţi, Dumitru, *Soluţii şi sugestii etimologice,* Colecţia Etymologica, 9, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001.
6. Mihăescu, H., *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1966.
7. Mihăilă, G., *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973.
8. Mihăilă, G. *Contribuţii la etimologia limbii române.* Etymologica, 15. Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
9. Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.2. Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.
10. Rocchi, Luciano, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali,* Udine, Campanotto Editore, 1990.
11. Stoichiţoiu Ichim, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate*. Editura All Educational, Bucureşti, 2001.

BDD-B728 © 2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:20:39 UTC)